

Araştırma Makalesi • Research Article

Goltz Paşa'nın Gözünde Osmanlı Balkanları: İsyân ve Demografi
Ottoman Balkans in the Eyes of Goltz Pasha: Rebellion and Demography

Hidayet Kara^{1*}

Öz: Goltz Paşa, son dönem Osmanlı askerî modernleşmesinin ve Osmanlı-Alman ilişkilerinin önemli bir figürüdür. Paşa görevde kaldığı süre boyunca askerî alanda birçok proje geliştirmiş, 93 harbinden sonra Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasından önemli roller üstlenmiştir. Görev yaptığı süre içerisinde Alman askerî sanayisi ile Osmanlılar arasında köprü görevi görmüş, kendisinin de çabalarıyla Osmanlı Devleti Alman askerî sanayisine yüklü miktarlarda siparişler vermiştir. Goltz, Osmanlı askerî modernleşmesi alanına katkıda bulunmakla birlikte zaman zaman Osmanlı coğrafyasına dair gözlemlerde de bulunmuştur. Paşa'nın en çok üzerinde durduğu bölge ise Balkanlar olmuştur. Bölgeye yapmış olduğu gezileri kaleme alan Paşa, zaman zaman da yabancı basına bölgedeki gelişmelere dair makaleler göndermiştir. Goltz, incelemiş olduğumuz bu yazısında, İstanbul'un Balkanlardaki siyasetine ve Avrupalı büyük güçlerin geliştirmiş oldukları politikalara değinmiştir. Paşa, gözlemlerini sadece siyasi alana sıkıştırarak yapmamıştır. Söz konusu bölgedeki problemlerin kaynağına değinirken, bölgenin demografik yapısına, bölge halklarının ilişkilerine, sosyal düzene de atıfta bulunmuştur. Bu açıdan Paşa'nın bölgeye dair gözlemleri günümüz de yaşanan problemlere de açıklama sunacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Goltz Paşa, Osmanlı, Balkanlar, İsyân, Gezi

Abstract: Goltz Pasha is an important figure of the late Ottoman military modernization and Ottoman-German relations. During his tenure, he developed many projects in the military field and played an important role in the restructuring of the Ottoman army after the War of '93. During his tenure, he served as a bridge between the German military industry and the Ottomans, and thanks to his efforts, the Ottoman Empire placed large orders with the German military industry. In addition to contributing to Ottoman military modernization, Goltz also made observations about the Ottoman geography from time to time. The Balkans was the region that Pasha emphasized the most. He wrote about his trips to the region and occasionally sent articles to the foreign press about the developments in the region. In this article, Goltz touched upon Istanbul's policy in the Balkans and the policies developed by the European great powers. Pasha did not confine his observations only to the political sphere. While addressing the source of the problems in the region in question, he also referred to the demographic structure of the region, the relations of the peoples of the region and the social order. In this respect, Pasha's observations on the region can also provide an explanation for the problems experienced today.

Keywords: Goltz Pasha, Ottoman, Balkans, Rebellion, Travel.

*¹ Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
ORCID: 0000-0001-9642-7890. E-posta h.kara@alparslan.edu.tr (Sorumlu yazar)

Cite as/ Atıf: Kara, H.. (2024). Goltz Paşa'nın gözünde Osmanlı balkanları: İsyân ve demografi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1227–1254. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1477221>

Received/Geliş: 02 May/Mayıs 2024

Accepted/Kabul: 30 Sep/Eylül 2024

Published/Yayın: 30 Dec/Aralık 2024

Giriş

Sultan II. Abdülhamid tahta çıkar çıkmaz kucacağında bulunduğu Rus Harbi (1877-1878), kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin balkanlarda hakimiyet tesis etmesinden sonra, coğrafyayı etkileyen en önemli hadiselerden biri olmuştur dersek hata etmiş olmayız. Tarihe 93 Harbi olarak geçen bu savaşın sonunda, Balkan uluslarının -Bulgarlar ve Arnavutlar hariç- tamamı bağımsızlıklarını elde ettiler. Savaş sonucunda oluşan yeni statüko, Osmanlı Devleti'nin Balkan problemlerinden kurtulduğu anlamına gelmiyordu. Uzun yıllar bu coğrafya da hüküm sürmüş olan Osmanlılar, siyasi, ekonomik ve demografik olarak Balkan coğrafyası ile bir bütünün parçalarıydı. Binaenaleyh Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilişi alelade bir toprak kaybı anlamına gelmiyordu, devlet kuruluşundan itibaren önceliği olan bir coğrafyayı yitirmiş oluyordu. Kuşkusuz bu durum, Balkanlarda yaşayan Müslümanlar için de büyük trajedilerin yaşanmasına da yol açtı. Ayrıca savaşın getirdiği yük dışında yaşanan kitlesel göçler, ekonomik olarak çok da iyi durumda olmayan Osmanlı Devleti için yeni problemlerin başkaca bir boyutunu oluşturdu (Bkz. McCarthy, 1998: Karat, 2010).

Kuşkusuz 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanacak olan savaşlar ve göçler, daha sonraki dönemde Osmanlı toplumunu derinden etkileyecektir. Söz konusu coğrafyayı ve bu coğrafyada yaşayan toplumların tarihini etkileyen ve yön veren hadiseler, konunun sıkça irdelenmesine sebep olmuştur. Konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan ve gözlemlerini kaleme alan kişilerden birisi de, uzunca bir süre Osmanlı Devleti'nin hizmetinde kalan Alman asıllı Goltz Paşa'dır. Goltz, Osmanlı askerî modernleşmesiyle sıkça ele alınsa da esasında özellikle subaylar nezdinde Osmanlı elit tabakasını etkileyen bir karakterdir. Bir taraftan kurumsal anlamda askerî yapının yeniden organize edilmesi, silah sistemlerinin yenilenmesi, haritaların düzenlenmesi, askerî kitapların çevrilmesi gibi faaliyetler yürüten Goltz, diğer taraftan Osmanlı coğrafyasına dair gözlemler de bulunmuş ve bunları kaleme almıştır. Bu çalışmada inceleyeceğimiz, Balkan İğtişası ve Esbâbi isimli gezi yazısı da bu minvalde önemlidir. 1

Goltz Paşa'nın Gözüyle Balkanlardaki Karışıklıkların Sebepleri

Goltz Paşa, Osmanlı hizmetinde bulunduğu süre içerisinde Balkan coğrafyasına dair birçok yazı kaleme almıştır. Bu yazıların bazıları yapmış olduğu geziler neticesinde şekillenirken, bazıları ise Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen bölgeye dair geliştirmiş olduğu siyasetin değerlendirilmesi niteliğini taşımaktadır. Balkanlar gibi çok boyutlu problemlere yataklık eden coğrafyaların, belli ve sınırlı parametrelerle ile değerlendirilemeyeceği Goltz Paşa'nın gözlemleriyle de örtüşmektedir. Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçilik ve liberalizm fikirlerinin etkilediği, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun şekillendirmeye çalıştığı ve bazı Osmanlı topraklarını ele geçirdiği, Çarlık Rusya'sının Panslav politikalarla kendi iradesi altında birleştirmeye çalıştığı, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Bulgaristan gibi yeni kurulan devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir coğrafya olan Balkanları anlamak, birçok şeyi hesaba katmayı gerektirir (Kurat, 2020: 374; Ün, 2015: 127-128; Karpat, 2009: 39-40). Parçalanmakta olan Osmanlı Devleti, gerek Balkan uluslar için gerekse büyük devletler nazarında bir ganimetti. Öyleki 1878 Berlin Kongresinde İtalya bile Osmanlı topraklarından bir pay almayı umuyordu (Karpat, 2004: 8). Goltz Paşa'nın yukarıda ismi geçen gezi yazısı da zannımızca bu açıdan önemlidir. Çünkü Paşa, coğrafyaya dair değerlendirmelerde bulunurken: Bölgedeki siyasi aktörleri, bölgenin sosyal, ekonomik ve demografik yapısını göz önünde bulundurarak çıkarımlarda bulunmaktadır. Esasen bu belgeyi değerli kılan da bu özelliğidir (Goltz, ty.).

Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'nin Balkan siyasetini değerlendirirken, İstanbul'un asayişin temini ve barışın sağlanması için her türlü fedakarlığı yaptığını, ancak bunun hiçbir faydasını görmediğini ısrarla vurgular (BOA. Y. PRK. MYD, 26/97; Kara, 2020: 548). Nitekim bu durum Manastır'daki İngiliz konsolos vekili Eichard G. Abbot'un, İngiltere dışişlerine verdiği bir izahatta şu şekilde yansımıştır: "Hıristyanlara bahşedilebilecek bütün ayrıcalık ve üstünlüklere rağmen, bunların, ilk başlarda açık bir şekilde tatmin olmalarına karşın, sonunda Türk boyunduruğundan ve adetleri olduğu üzere Müslümanlar

tarafından tabi kılınacak herhangi bir adaletsizliği büyük ölçüde abartarak şikayetlerini Avrupalı güçlerin kulaklarına ulaştırmaktan asla vazgeçmeyeceklerine kesinlikle inanıyorum...” (Karpat, 2004: 213). Balkanlarda bağımsız olmuş ve bağımsızlığı kollamaktan olan devletlerin siyasî tutumlarını analiz ederken, bütün Balkan uluslarının toprak kazanma açısından Osmanlı Devleti aleyhine politikalar geliştirdiklerini vurgular. Devletlerin bu siyasî tavrı karşısında iyi niyetli politikaların yeterli olmayacağı, Osmanlı payitahtının güçle desteklenebilecek bir siyasî görüşe ihtiyacı olduğunu belirtir. (BOA, Y. PRK. BŞK., 64/53). Ancak unutulmaması gereken nokta, devletin içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik durumun güç politikası gütmeye çok da elverişli olmadığıdır. Diğer taraftan Osmanlı silah pazarının subaylar üzerinden -özellikle de Goltz Paşa bu açıdan ön plana çıkmaktadır- Alman hegemonyasına girmesi, paşanın bahsettiği güç politikası uygulaması düşüncesinin sorgulanmasını gerektirir. Çünkü Alman hükümeti, Balkan savaşları sırasında sadece Osmanlılara değil aynı zamanda Balkan devletlerine de silah temin etmede bir beis görmemiştir. Balkan Harplerinin hemen öncesinde, özellikle de Bulgar Prensiğinin Alman silah şirketlerine siparişler geçtiği, Osmanlı belgelerine de yansımıştır (BOA. A. MTZ. 159/121). Osmanlı ordusunda görev yapan Alman subaylar bir taraftan Osmanlı Devleti’ni kara ve deniz orduları için sürekli yeni silah siparişleri için ikna ederken, diğer taraftan Alman imparatoru Yunanistan silah pazarında Avusturya’nın üstünlüğünü kırmak için faaliyetlerde bulunuyordu (BOA. HR. SYS. 21/27). Binaenaleyh, Osmanlı Devleti’nin o günün şartlarında ordularını sürekli daha iyi şekilde teçhiz etmesi anlaşılabilir bir şey olsa da, Goltz Paşa’nın daha sert bir Balkan politikasına taraftar olmasını ihtiyatla karşılamak gerekir. Nitekim dönem yakın bir incelemeye tabi tutulduğunda Osmanlıların daha sert askerî politika izlemeleri -dönemin büyük güçleri hesaba katıldığında- pek gerçekçi bir yol olarak görülmemektedir.

Goltz Paşa, Osmanlı hizmetinde kaldığı dönemde, Balkan coğrafyasını çeşitli sebeplerle gezmiştir. Bu seyahatlerden biri olan ve Eşref Bengi Özbilen tarafından Makedonya Seyahatim ismi ile çevrili yapılan ve Türkiye İş Bankası yayınlarından basılan eser, bizim incelediğimiz bu metinden daha hacimlidir. Özbilen’in çevirmiş olduğu eserin önsözünde Goltz, Balkanları gezmekle ilgili, “Makedonya diyarını gezmek ve gelmiş geçmiş kumandanların en büyüğü olan İskender’in dünyaya geldiği yerlerde bir kere bulunmak düşüncesi hangi askerin yüreğini güçlü bir şekilde çarpıtmaz ki?... Zaten Doğu’ya gelirken sahip olduğum bu arzunun gerçekleşmesi için on yıl geçmişti. ” ifadeleri, Paşa’nın bölgeye yaptığı seyahatlerin planlı olduğu göstermektedir. (Goltz, (çev. Özbilen), 2014: VII.) Goltz Paşa’nın çevirisini yaptığımız bu gezi yazısında da, Balkanlara tarihsel, sosyolojik ve siyasî gözlemleri yer almaktadır. Tabiki bu gözlemler daha çok o zamanki siyasal konjoktür ve gözlemcinin bilgi dünyası ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bununla birlikte söz konusu metin dönemi anlamlandırmak için literatüre katkı sunacak niteliktedir. (Goltz, ty).

Paşa’nın yazısının ana noktası Balkan coğrafyasında, Avrupalı devletlerin alttan alta kışkırtmasıyla sürekli alevlenen isyan ve kargaşadır. Paşa bu seyahatini diğerinin aksine, görev gereği gerçekleştirmiştir. Balkanlarda özellikle her yaz baş gösteren karışıklıkların sebepleri günün siyasî konjoktürü ile alakalı olmadığını düşünen Goltz’a göre, sorunları anlamak ve çözmek için tarihe bakmak gerekmektedir. Avrupalı büyük güçlerin sorunun kaynağı olarak Osmanlı Devleti’ni görmesi esasında büyük resmi görmeyi engellediği gibi, Hristiyan ahalinin hak iddia ettikleri coğrafyalarda bir taraftan Osmanlı Devleti ile diğer taraftan birbirleriyle mücadelenin de yolunu açmıştır. Nitekim Bulgarlar ile Yunanlıların dayandığı tarihsel kanıtlar ve amaçlanan idealler farklı olsa da “Pella” üzerinde iki milletinde hakkı olduğunu düşünmesi buna sadece küçük bir örnektir (Goltz, ty.). Goltz Paşa’nın gezi notlarını kaleme aldığı dönemde Osmanlı Devleti’nden ayrılmış veya ayrılma niyetinde olan ulusların Balkanlarda çatışan çıkarlarına en iyi örnek olacak coğrafyalardan birisi de Makedonya’dır. 1878’de imzalanan Berlin Antlaşmasından hemen sonra Otonom Bulgar Prensiği Makedonya üzerinde hak iddiasında bulununca karşılığında yalnızca Osmanlı Devleti’ni değil, aynı topraklar üzerinde hesapları olan Sırp ve Yunan milliyetçilerine de buldular. Bu minvalde Goltz Paşa’nın:

“Üsküp Sırlara “İstefan Duşan”ın inşa ettiği duvarları; beş asır evvel bu kahramanın Sırp, Yunan, Bulgar, Arnavut krallığının tacını giydiği ovayı araz eyler. Bu meyanda bizim kuvvetsiz yad ettiğimiz Romanyalılar-Ulahlar hiç kale alınmıyor ki: Bunların hukûk-ı tarihiyeleri zanniyata göre Bulgarlarla, Sırlılarınkinden daha eski ve mikdar-ı nüfusları tahminat-ı adiyeden pek yüksektir.

Nihayet memleketin sahipleri olan Müslüman fatihler gelir ki: bunlar muhtelifü’l cins bir takım akvâmın içtimaından terkib ederler ve kemiyet ve ehemmiyetleri Ulah anasının uğradığı şu takdîr gibi alem nazarında dâ’ima istiğfar edilir.”

Paşa’nın da belirttiği üzere, Balkanlar özelinde uluslararası siyasete bakıldığında büyük güçlerin politikalarının kendi çıkarları bir tarafa, Osmanlı Devleti’nden ayrılmış/ayrılması kaçınılmaz olan ulusların menfaati doğrultusunda şekillenmiştir . Bu durum en açık şekliyle 93 Harbi sürecine ve savaş sonrasındaki gelişmelere yansımıştır. Balkan uluslarının Batı Avrupa ile olan ilişkisinin sıklaşması ve büyük güçlerin de yeni kurulan ilişki biçimlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, bölge üzerindeki düvel-i muazzamanın etkisini artırırken, Osmanlı hakimiyetini ise gittikçe zayıflattır. Özellikle Berlin Antlaşmasından sonra büyük güçler Osmanlı Devleti’nin yakın gelecekte yılacağını kesin olarak dış politikalarının bir gerçeği haline getirmeleri, Balkan ulusları ile Osmanlı Devleti’nin ilişkilerini daha çatışmacı bir noktaya taşımıştır. Mirastan pay almak isteyen Balkan devletleri, bunun büyük güçlerin himayesi olmaksızın gerçekleşmeyeceğini düşündüklerinden, dış politika esaslarını büyük güçlerden birinin himayesinde şekillendirmeyi esas olarka kabul etmişlerdir (Yetim, 2011: 292). Büyük güçlerle Osmanlı Devleti’nin ilişkisinin geleceği için Berlin Kongresi (1878) bir dönüm noktası olmuştur. Başkanlığı Prens Otto von Bismarck’ın yaptığı Kongre’de, Osmanlılar Avrupa dış politikasının esas öznelerinden biri olmaktan uzaklaştırılmıştır. Binaenaleyh, bu durum Bismarck’ın Osmanlı delegelerine karşı takınmış olduğu tutuma da açık bir şekilde yansımıştır. Nitekim, Aleksandr Paşa, Prens Bismarck’ın kongre başkanlığına seçilmesinin Osmanlı Devleti için pek hayırlı olmadığını ve Osmanlı murahhaslarıyla daha ilk karşılaşmasında, Prens’in, Kongre’nin Osmanlı Devleti için doplanmadığını ve böyle zannederek delegelerin kendilerini kandırmamalarını söylediğini belirtir. Oysaki Osmanlı Devleti Rusya ile birlikte toplanan kongrenin en önemli taraflarından birisidir (Mahmud Celaleddin, 1983: 639).

Diğer taraftan Prens’in, Osmanlı murahhaslarına karşı tutumunun da sert olduğunu belirtmek lazım. Özellikle, Ali Paşa’ya karşı olan tutumu, Bismarck’ın hangi hislerin tesiri altında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (İtintaş, 2018: 84). Söz konusu büyük güçlerin bahsedilen politikaları gözönüne alındığında, aynı durum Paşa’nın gözlemlerini kaleme aldığı dönemde de devam ettiği belirtilebilir (Bkz. Turan, 2018: 422-428). Örneğin geleneksel olarak Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan İngiltere’nin, Gladston ve halefi Salisbury dönemlerinde Balkan Birliğini kurma düşüncesinin en hararetle savunucusu olması değişen uluslararası dengeleri göstermesi bakımından önemlidir (Jackh, 2004: 265-266).

Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda Balkan devletlerinin bir araya gelmek için çabaladıkları görülür (Y. PRK. HR. 25-55; 23-53). Ancak, Goltz’un da belirttiği üzere bütün Balkan ulusları çeşitli bölgeler üzerinde hak iddia etmek için tarihsel arka plana sahipti. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin Doğu Avrupa’dan geri çekilişi yeni sorun ve savaşlarında alt yapısını oluşturuyordu. Binaenaleyh Ayastefanos Antlaşmasında (1878) İgnatyef’in dayatmaları ile çizilen Büyük Bulgaristan haritası sadece mağlup olmuş olan Osmanlı Devleti’ni büyük ödümler vermek durumunda bırakmıyordu, Balkan coğrafyasında yaşayan “bilcümle akvâm-ı meskenenin hukûk ve mütelabatını da bila-perva bozup çiğniyordu.” (Goltz, ty.). Her ne kadar Berlin Antlaşması bu durumu tadil etmiş ve Bulgaristan sınırlarını makul bir seviyeye indirmişse de, bundan sonraki süreçte Büyük Bulgaristan fikri, Bulgar Prensiği ve milliyetçileri için gösterilmiş bir hedef halini aldı. Nitekim 1885 senesinin eylülünde Doğu Rumeli’nin bağımsızlığı için ilk adımlar atıldı (Bkz. Şam, 2011: 236-249). Goltz Paşa Osmanlı hükümetinin bu atılan ilk adım karşısında sessiz kaldığını ve bunun bir hata olduğunu söyler. Paşa, Bulgarların gütmüş

olduğu siyasete karşı çıkan ve yapılanlara karşı güç kullanılmasını gerektiğini söyleyen diplomatların ise hor görüldüğünü, aşağılandığını, isyanın muhakkak olduğunu ancak bunun Osmanlı Devlet adamları tarafından küçümsenip pek dikkate alınmadığını belirtir. Diğer taraftan Türk siyasi ricaline göre Balkanlarda yaşanan gelişmede -Filibe teşebbüsü- altında büyük devletlerin oyunu vardı. Ki bu durum siyaseten daha dikkatli hareket etmeyi gerektiriyordu. Esasen bu nokta-i nazardan bakıldığında Osmanlı diplomatları pek de haksız değillerdi. Gerek Tanzimat dönemi tecrübesi ve gerek Sultan II. Abdülhamid dönemi boyunca yaşananlar, büyük devletlerin konsoloslarının ve doğrudan hükümetlerinin söz konusu meseleler karşısında nasıl tavır takındıklarını açıklı.

Goltz Paşa ise Osmanlı Devleti'nin etkin bir politikayı benimsememesini farklı bir gözle irdeler ve şu tespitlerde bulunur:

“Bizim [Avrupa ve Almanyalıların] aklımızca pek kolay kabul-i tefhim olan bu delil batıl önünde bütün esbâb ve vesâyâ tesirsiz kaldı ve koca Rumeli-i Şarki bade-havace “Aleksandr du Battenberg” “sabık prens” tarafından istila ve Bulgaristan’a ilhak edildi.”

Hiç şüphe yoktur ki: bir şarklının [Osmanlılar] vekâyi-i hafiyeyi sezmede ki istidat ve kudreti Garbi Avrupalınıninkine kat kat fâ'ikdir. “Enrika” hâssa-i ruhiyesi “Bizans” hükümetinin Türklere miras-ı metrûki olup her bir saray şeriki ile rical-i siyasiyesinin bizlere [Avrupalılara] fâ'iketi gayrı kabil-i inkardır.

Bizim hiçbir fevkaladelik bulamayacağımız zâhiren en safiyane ahval ve vekâyi'de şarklı menâfi-i şahsiyesinin tesir-i hafiyesini serian istihrâc eyler. Hatta bizler ekseriya sehlü'l itimat ve safiyet zevâhirimizden dolayı duçar-ı istihfaf olmaya bile katlanmak mecbûriyetinde kalırız. Fakat bununla beraber o hassâsiyet-i fikriye-i şarkiye alel-ekser sonunda yalnız bir netice-i menâfiyeye mecz olur; silsile-i mantıkiyyet alât-ı evsat olur. İstihsâli imkân dâ'iresinde olan şeyin ele geçmesine ceahdetmez, çünkü: o pek yakındır. Bunları bırakıp öyle hedeflere el uzatmaya, kalkar ki; neticede hayal olduğunu görür.” (Goltz, (t.y.). 2/1).

Paşa'nın üzerinde durduğu saray için şeriklerin Osmanlı siyasal sistemini etkilediği bir gerçektir. Güç oyunları ve saraydaki hiziplerin devleti sadece politik anlamda değil, sıcak çatışma bölgelerinde de ciddi zaafiyete uğrattığının en iyi örneklerinden biri I. Balkan Savaşıdır. (Toker, 2018, s. 1-15; Okar, 2013, s. 156-157). I. Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde, Balkan milletleri arasındaki yakınlaşma birçok Osmanlı bürokrati tarafından görülmesine ve hükümetin bu konuda uyarılmasına rağmen, gösterilen tavır ve ordu içerisindeki partililik kavgası Paşa'yı haklı çıkarmaktadır. Konuyla ilgili yeterli çalışma olması hasebiyle şu örneğin verilmesi yeterli olacaktır: Ergiri Mebusu Müfit Bey, Balkan devletlerinin aralarındaki yakınlaşmaya dikkat çekerek, hükümetin ne gibi tedbirler aldığı meclis toplantısında (1909) Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya sormuş, Paşa cevabi olarak Bulgarların iç işlerimize karışmak gibi bir düşüncelerinin olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Balkan uluslarının ittifak oluşturması konusunda da nazır, konunun ilk defa gündeme gelmediğini, ortada olmayan birşeye karşı hükümetin tedbir almasının gereksiz olduğunu ifade etmiştir (Uğraş, 2008: 33-34).

Ancak bu genelleme, Osmanlı tarihi incelendiğinde mevzunun şarklı olmakla bir alakasının olmadığı, esas sorunun askerî ve ekonomik olarak devletin rakiplerine göre zayıf düşmesi olduğu net bir şekilde görülür. Ayrıca Babiâli'nin Avrupa diplomasi araçlarını nispeten geç sayılacak bir dönemde kullanmaya başlaması ve farklı bir medeniyetin temsilcisi olması gibi hususlar dış politikayı etkileyen önemli etmenlerdendir. Kuşkusuz Osmanlıların asırlarca gütmüş oldukları tek taraflı ve padişahın lütfuna dayalı dış politika, değişen dünya düzenine adapte olmayı zorlaştırmıştır. Goltz Paşa yukarıdaki eleştirel yaklaşımıyla birlikte Osmanlı yöneticilerinin içinde, Doğu Rumeli'de yeni bir savaşın patlak vereceğini ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalan toprakları için tehlikeli bir durumun baş göstereceğini gören; bu minvalde görüş beyan eden kişilerin de olduğunu belirtir. Zaman zaman

Payitah'ta gelen telgraflarda Osmanlıların Bulgar sınırını yakından takip ettikleri görülür. Özellikle de Bulgarların askerî hareketliliği hakkında raporlar hazırlanması, yazılan telgraflarla karşı tedbirlerin alınmasının istenmesi bu durumu açıkça göstermektedir (DH. ŞFR. 313/62). Bir örnek olması bakımından eylül 1906 tarihinde Bulgar tarafındaki hareketlilik üzerinde Osmanlı harbiyesinin tedbir alması gündeme gelmiş, sınırın tamamının askerle korunamayacağı gerekçesiyle, tehlike altındaki köylerden ahalinin de isteği ile ordu subaylarının komutasında fahri jandarma uygulaması yapılması kararlaştırılmıştır.

“Rumeli-i Şarki dahilinde Bulgarlar şu sıradaki ahval-i malumesi ve hattı imtiyaz üzerindeki köylerde erbabı fesadın ictimaiyle beraber hudut üzerindeki Bulgar askerinin tezyid-i hattı imtiyaza karib olan bu taraf karye-i İslamiyesini tecavüz-i nâgehaniye uğramak ihtimaliyle düçar-ı havf eylediğinden köyleri dahilinde geceleri nöbetle kol gezmek üzere kendilerine esliha ve cephe itası ahali-i merkume tarafından istida' olunmuş ve gerçi hattı imtiyaz üzerinde mevaki-i lazımede asakir-i şahane terassud kılınırsa ve müfrezeleri mevcut ise de hududun her noktasına asker ikamesi bit-tabii mümkün olmayacağına ve oralarda içtima eden erbabı fesadenin mukaddema olduğu gibi garı-kabil bir mahalinden tecavüzle köy yakmaya ta'di ve ictar eylemeleri muhtemel olduğuna binaen jandarma zabitanının emr-i nezaretleri tahdında olmak ve gündüzleri umur-ı ziraatleriyle bil-iştikal geceleri köyleri dahilinde kol gezmek üzere karye-i mezkure ahalisinden münasiblerinin kendi karyelerine fahri jandarma kayıtları bunlara jandarma kıyafetleri iksa' ve jandarma deboyunda bulunan kapaklı esliha-i miriyeden münasip miktarda ita olunması muvafık-ı hal ve maslahatı görülmüş olduğundan... (BEO. 2914/218486).

Bahsi geçen konuda olduğu gibi, büyük bunalımın yaklaştığını gören Osmanlı harbiyesi bölgeye dair askerî planlarını yapmış ve günümüzün değişimiyle arazi üzerinde savaş simülasyonu-tatbikatı yapmıştır. Osmanlıların ordularında sürekli tensikat yapması ve özellikle Balkan coğrafyasını yakından takip etmesinden anlaşılıyor ki geleneksel olarak tehdidin batıdan olacağı algısı değişmemişti. Ancak Paşa'nın da belirttiği üzere caydırıcı bir güç olması açısından silahın kullanılması konusunda Osmanlılar büyük bir ihtiyatla hareket etmekteydi. Geçmişte yaşanmış olan kayıplar gözönünde bulundurulursa, payitahttaki politika oluşturucuların hiç de haksız olmadıkları görülür.

Goltz Paşa, Bulgaristan hükümetinin ordusunu kuvvetlendirme konusunda çok ileriye gittiğini ve bu durumun Bulgaristan'ı cesaretlendirdiğini, sonuç olarak hiç kimsenin yardımı olmaksızın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açabilme düşüncesinin oluştuğu tespitini yapar. Paşa'ya göre Bulgarların bu tavrın arkasında, Yunan Muharebesindeki aksaklıklar yatmaktadır. Her ne kadar Osmanlılar bu savaşı kazanmış olsalarda, komuta kademesinden, neferlere kadar askerî terbiyenin tam olmadığı, sevk ve idare konusunda kurmayların yetersiz olduğu, ayrıca levazım işlerinin iyi yönetilmediği ortaya çıkmıştır ki bu durum Bulgarların dikkatinden kaçmamıştır. Nitekim Goltz dışında, benzer bir gözlemi 1897 Yunan Savaşına katılmış olan Norveçli doktor Hans Dea da aktarır. Dr. Hans, dünyanın en iyi savaşan neferlerinin olduğu Türk ordusunun sıhhiye heyetinin tam anlamıyla perişan bir halde olduğunu tasvir eder. Sıhhiyenin gerek kadro ve gerekse maddi koşullar açısından kötü bir durumda olduğunu, yaralıların istiflenerek bir yerden bir yere aktarıldığını aktaran doktor, cepheye iyi sağlık koşullarının oluşması açısından olmazsa olmazlardan olan ulaşım olanaklarının da kötü olduğunu ifade eder. (Bkz. BOA. Y. PRK. HR. 25/58; Şimşek, 2018: 158-159). 1897 Yunan Savaşından on beş yıl sonra patlak verecek Balkan Savaşı'nda da esasında bu konuda Osmanlı askerî levazımının büyük eksiklikleri devam etmektedir (Bkz. Tekdemir, 2018: ss. 33-52).

Paşa, Makedonya'da baş gösteren karışıklıklar hakkındaki düşüncesini ise şöyle izah ediyor:

“Hülasa-i kelim şunu da unutmamalım ki: nüfuz-ı şahsi maddesi de tesirini göstermiştir. Çünkü: İğtişaat ve ihtilalat: riyasete layık ve meyyâl fedakâr inananlara muhtaçtır. Makedonya kıyamı bu fedailer “Boris Sarafof” ile rüfekâsında bulmuştur...”

Bu kıyam hırs-ı milliyeden mütevellid ve hariçten memlekete nakl ve ithal edilen müessirin te'sirâtından münbais bir hadisedir. Te'sirât-ı hariciye olmadıkça iğtişâât-ı dahiliyenin zuhûru imkansızdır (Goltz, ty.)

Balkanlardaki ihtilal hareketleri her ne kadar Balkan halklarının ulus bilincine varmasıyla ilgili olsa da, bu isyanları dış tesirden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Özellikle Rusya'nın 1905 yılında Japon savaşını kaybetmesinden sonra yüzünü tamamen Balkan coğrafyasına dönmesi, Panslavist politikaların yeniden etkinliğinin artmasına sebep oldu. Her ne kadar Rusya yaşanacak olan savaşlara doğrudan müdahil olmasa da, diplomatik ve askerî anlamda Balkan milletlerini destekledi. Nitekim, Fransız başbakanının 9-16 Ağustos 1912'de Rusya'ya yaptığı ziyarette yapılan müzakerelerde, Rusya'nın Sırp-Bulgar ittifakının doğrudan kurucusu olduğu görüldü. Rusya'nın denetiminde Sırp ve Bulgar devletleri arasında yapılan ittifak antlaşması, Fransız başbakanı/bişişleri bakanı Poincaré'ye göre sadece Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanımlarını içermiyor, aynı zamanda Avrupa'daki statükoyu da tehdit ediyordu. Poincaré'nin girişimleriyle Rusya ve İngiltereye sunulan teklifte, Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlar lehine ıslahat yapması teklif edilmekle birlikte, yaşanacak olan bir savaş durumunda büyük devletlerin statükoyu bozacakları herhangi bir toprak kazanımını kabul etmeyeceklerini içeriyordu. Ancak bu teşebbüs devletler arasındaki fikir ayrılıkları dolayısıyla sürüncemede kaldı (Armaoğlu, 2006, s. 665-666). Savaşı Osmanlı Devleti savaşı kaybedince bu girişim tamamen önemini yitirdi ve uluslararası diplomaside statükonun korunması fikri kayboldu.

Paşa'nın fikirleri esasında daha sonra yaşanacak olan sürecinde habercisi gibidir. Savaş sonunda büyük devletlerin kendilerine biçtikleri statükonun beççiliği rolünden vazgeçip yeni çıkarlar peşine düşmeler Müslümanların muhacir durumuna düşmesi Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ve Müslümanların/Türklerin hamisizliğiyle ilgilidir.

Goltz Paşa, Bulgar kıyamı ile ilgili uluslararası desteğe dair bilgiler verdikten sonra, Balkanlarda çıkacak olan isyanın hemen öncesine dair manzaranın nasıl olduğu hakkında da bilgiler verir. Daha önce de değinildiği üzere kendisi Makedonya'yı iki defa ziyaret etmiş ve bölge ile ilgili birebir müşahedede bulunmuştu. Paşa Makedonya'daki ahalinin durumu ile Anadolu ve Edirne'deki ahalinin durumunun karşılaştırır ve Makedonya'nın daha iyi durumda olduğunu tespit eder. İsyandan önceki durum ile ilgili de bir tahminde bulunarak, şarkta on yılın bazı şeylerin değişmesi için çok kısa bir süre olduğunu ve muhtemelen gezdiği yerlerin yazıyı kaleme aldığı dönemde de aynı mesâbede olduğunu belirtir. Goltz, Bulgar çetelerinin zuhurundan sonra kötü tecrübeler yaşayan Türk askeri birliklerinin karşı tedbirler alması ve mütakabiliyette bulunmasının Makedonya için felaket ve musitbetlerin kapısını açtığını söyler. Avrupa'da Makedonya'nın Bulgarlarca meskûn bir yer olduğu düşüncesine de değinen Paşa, bunun son derece yanlış olduğunu belirtir. Bir kere Bulgarların isyan ettiği bölgede nüfusu en çok olan anasır Bulgarlar olmadıkları gibi en kuvvetlileri de onlar değildir. Diğer tarafta bölgede yaşanan problemler dolayısıyla zorluklar yaşayan halklar açısından da Bulgarların en az etkilenen kesim olduğunu, hele Müslümanlar düşünülünce durumun kıyas kabul etmediği üzerinde özellikle durur. Bir taraftan Rusya'nın tehditleri dolayısıyla Bulgarlar Osmanlı memurları tarafından üstün tutuluyorken diğer taraftan Hristiyan papazlar, ecnebi konsoloslar ve İstanbul'daki diplomatlar Osmanlı hükümetine karşı tazyikte bulunurlar. Halbuki biçare Müslümanlar bu konuda sahipsizdir. Devletler arası ilişkilerde Makedonya konusu ne zaman diplomasinin konusu olsa, memleketin şimdiki sahipleri (Müslümanlar) konu edinmeksizin geçirtiliyor. Esasen Paşa'ya göre öncelikle onlardan bahsetmek zorunludur. Zira: sahiplik onlardadır. Bu bölgede hükmetmek için halen Türklerin sayısı fazladır. Ancak Goltz, Türk: hiç istatistik dostu değildir. diyerek yönetenlerin eksikliğini belirtir. Halbuki 19. ve 20. Yüzyılda çıkan isyanlar bir yönüyle istatistik ile ilgilidir. İsyancı anasırlar genelde buldukları bölgelerde çoğunluk olduklarını istatistiki verilerle ispat etmeye çalışırlar. Paşaya göre Türk yöneticiler bu duruma gerekli ehemmiyeti vermemektedir.

Goltz Paşa'nın Osmanlı hükümetini eleştirdiği bir diğer nokta, Türkiye'nin aleyhinde yapılan yalan haberler karşısında sükût edilmesidir. Paşa, sessizliğin Türkler için vahim sonuçları olduğu kanaatindedir. "Çünkü: Avrupa Türk için söylenen bilcümle sözlerin tezkibe uğramadığını gördüğü cihetle bunların aynen hakikat olmak üzere muzdar kılıyor." der ve devamında bir örnek olması mahiyetinde, "bütün haritalarda ve coğrafya mecmualarında Türkçe isimlendirmelerin yavaş yavaş yok olduğunu belirtir." verir (Goltz, (ty): 7/1). Paşa'nın belirttiği husus Yahya Kemal'in de üzerinde durduğu üzere bir yerin yurt olmasının en başat şartlarından birisidir. Bu bağlamda Osmanlı siyasi iradesinin bu konuda zayıf kaldığı ve buna karşı önlem alınması gerektiği konusu Goltz'un dikkate değer bir tespitidir. Paşa bu konudaki Osmanlı hükümetinin lakaytlığını, konunun ehemmiyetinin anlaşılmasını ve Türk memurların mübalağa seviyesine korkusuna bağlar ve der ki:

"İşin nezâket ve ehemmiyetini sûret-i layıkada nazar-ı dikkate almış olsalar hiç şüphesiz hakikat-ı maddeyi enzâr-ı aleme vaz' edebilecek vesait maliktirler. Lakin mübalağalı bir korku içinde Türk me'mûrîni hatta ellerinde mevcûd malzemeyi bile hüsn-i isti'malde tereddüt gösterirler." (Goltz, (ty): 7/2).

Bu konu özellikle daha sonra izalesi güç problemlere de sebep oldu. Sadece harita çalışmalarının eksikliği dolayısıyla bile Balkanlardaki Türk/Müslüman nüfus az gösteriliyordu. Bu mevzunun ne kadar önemli olduğu Paşa'nın da belirttiği üzere askerî tensikat sırasında ortaya çıktı. Askerî bölgeler yeniden şekillendirmek maksadıyla yapılan nüfus sayımları sırasında görüldü ki, Müslümanlar bazı bölgelerde Slav ve Rum nüfusundan faikti.

Goltz Paşa, yazısının devamında Balkanlardaki Müslüman nüfusunun tarihsel geçmişiyle ilgili bilgiler verir. Paşa, Osmanlı fütuhâtının başlangıcında Balkan coğrafyasına çok önceden yerleşmiş Türk ve Müslümanların var olduğunu belirtir. Konuyla ilgili tarihsel arka plan oluşturan Paşa, Türklerin Balkanlara Osmanlılarla değil çok öncesinde yerleştiğini, değişik devletlerin hizmetinde bulduklarını ve kendi zamanında Müslüman nüfusun tahmin edildiğinden daha fazla olduğunu ifade eder. Paşa'nın bu kanıya varmasının en önemli sebebi bölgeden toplanabilen asker miktarıyla ilgilidir ki, bu durum bölge nüfusu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Paşa, eksik bilgi ve belge dolayısıyla İslam ahali hakkında kesin bir şey söylemeyeceğini belirtmekle birlikte şu örneği verir: Yalnız Vardar Nehri'nin iki tarafında kamilen Bulgar olduğu iddi'â edilen mıntıkada en aşağı bir buçuk milyon Müslim bulunduğu kabul edilir ise hiçbir zaman hata edilmez. (Goltz, (ty): 10/2). Günümüzde yapılan araştırmalar Paşa'nın bu düşüncelerini haklı çıkarmaktadır.

Balkanlarda özellikle Makedonya coğrafyasında vuku bulan karışıklıklar sadece Osmanlıları tehdit eden bir durum yaratmadı, aynı şekilde Yunanlılar içinde bir problem teşkil etmekteydi. Rumlar kendilerini bölgede Osmanlı'nın mirasçısı saydıklarından Makedonya üzerinde de doğal hak sahibi iddiasındaydı. Üstelik, Bulgarlar istiklallerini Paşa'nın da belirttiği üzere ilk başta Osmanlılara karşı mücadele ederek değil, bütün Balkan coğrafyasını Rumlaştırmaya çalışan Ortodoks Kilisesine karşı vermişlerdi. Bu minvalde Sultan Abdülaziz döneminde 10 Mart 1870'de Bulgar Eksarhlığının kurulması Bulgarların, Yunanlılara karşı kazandığı bir zaferdi. Nitekim II. Balkan savaşları sırasında özellikle de Makedonya üzerindeki hak talepleri, bahsi geçen uluslarıda karşı karşıya getirdi. Hatipolu'nun aktardığına göre II. Balkan savaşı sırasında Yunan askerler ailelerine yazdıkları metuplarda şu ifadeler geçiyordu: ...burda işgal edip yaktığımız köylerin külleri üzerinde oturuyoruz... Genç, yaşlı, cinsiyet ayırmadan Bütün Bulgarları öldürüyoruz... vs. (Bkz. Hatipoğlu, 1999: 310).

Goltz Paşa, Yunan iddialarından ve Yunan ahlinin durumu hakkında bilgiler verir. Yunanlıların Balkanlardaki toprak iddiasına daha önce değinildiği için tekrara lüzum yoktur. Ancak Paşa'nın Yunan ahlinin durumu hakkında vermiş olduğu bilgileri gözden geçirmek önemlidir. Paşa şu bilgileri aktarır:

Şöhret-i ebebiyeye mâil olan bir his-i deruni her bir Yunan kalbini imlâ eyler ve itiraf etmelidir ki: bunun bir nişane-i fahiresi müessesat-ı hayriye teşkilinde ru-nümadır.

Bugünkü Rum ahâli arasında dahi müddet-i hayatiyelerince iktisab-ı mal ve menale çalışan ve sonunda bunu aşiyane-i pederin sa'd ve ikbaline feda eyleyen insanlar az değildir. Ben 1893 senesinde “Sebaniska” isminde ufak bir kasabacıkta “Naçe” namında zengin bir şehirli tarafından mü’essis ve bil-cümle vesait-i ta’lîmeye ve heyet-i muallimeye ve Almanca kütüp ve resâ’ile mahsus bir şubesi bile bulunan

Hatırı sayılır bir kütüphane ile idâre ve işeye muktezi sermaye-i kafiyeye malik ibtidâi, rüşdi, idadi olmak üzere mükemmel bir mekteb buldum. Bu misal tek değildir. Eskiden beri, Kahire, Marsilya’daki Yunan tüccarı bu gibi makâsıd-i hayriye uğruna mebalîğ-i âzime vakfediyorlar.

İşte böylece bütün Makedonya dahi Rum mekteplerinden müteşekkil bir şebeke-i marifetle örtülmüştür ki “Viktor Padar” 1893’te bunların adedini 334’ten az olmamak ve şakirdleriyle talebelerini 18.000’ni mütejaviz olmak üzere göstermektedir. (Goltz, (ty): 12/1-2)

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Yunan milli bilinci Rum ahali tarafından içselleştirilmiştir. Rumların ticaretle uğraşmaları ve bu yolla zenginleşmeleri, onların eğitim alanına da büyük yatırımlar yapmalarının ve Batı Avrupa dünyası ile entegre olmalarının yolunu açmıştır. Binaenaleyh, Rum toplumu diğer Balkan uluslarına göre daha ileri bir konumdaydı. Kuşkusuz buna Avrupalı aydın zümrenin Rumları, antik Yunanlıların torunları olarak görmelerinin de payı büyüktür. Yunan İsyanı (1821) ve peşinden Avrupalı büyük güçlerin ve Rusya’nın müdahalesi ile kazanılan bağımsızlık bahsi geçen düşüncenin etkisi anlamlandırmak için -Avrupa’dan Yunan saflarına katılan savaşçılar, maddi yardımlar ve ennihayetinde İngiltere donanmasının Osmanlı donanmasının yakılmasında oynadığı rol- iyi bir örnektir.

Goltz Paşa, yazısında sadece Bulgar, Yunan ve Türkler/Müslümanlardan değil, bahsi geçen coğrafyada yaşayan Ulahlardan da genişçe sözeder. Paşa, Ulahlar eski Roma müstemlekelerinin ahfadı yahut barbarlar önünden memleketlerini terketmiş İtalyalılar olduğu görüşüne karşı, onların Romalılar, tarafından Latinleştirilen bir eski Turan ırkı olarak tanıdıklarını ifade etmektedir. Ulahların kökenleri hakkında bilgiler veren Goltz Paşa daha sonra bu cemaatin yaşayışı, ekonomik faaliyetleri, görünüşleri hakkında da betimlemeler yapar. Nüfus itibarıyla önemli bir topluluk olan Ulahlardan Osmanlı Devleti’nin yararlanmadığını aşağıdaki örnekle şöyle açıklar:

“Ulahlar Bâbiâli’nin en sadık tabiisi olarak kendileri hüs-ni idare edildiği halde hükümet-i seniye için hatırı sayılır bir kuvve-i muavene vücuda getirirler idi. Yunan muharebesinde bunlar zat-ı şahaneye 10.000 gönüllü itasını arz etmişler ise de zat-ı hazret-i şehriyari müteşekkiren reddeylemiştir. [Hükümet-i Osmaniye işte bu gibi Hristiyanlara askerliğin teşmili için düşen fırkaları akıbet-i hali derpiş edemeyerek fevt eylemiştir.] Hükümet-i Osmaniye bu ana kadar bu çalışkan ve zeki tebaasının arzu ve mesaisine müsaade etmemiş değildir.” (Goltz, (t.y.): 6/1).

Paşa’nın Ulahları, Babîâli’nin en sadık tebası olarak adlandırmasının dönemsel olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim Osmanlı arşivlerine yansıyan bilgilerde, 93 Harbi esnasında esir tutulan Osmanlı askerlerinden üç bin beşyüz kadarının çeşitli sebeplerle ödüğünü ve ölenlerin defin olunmayarak yollarda bırakıldığını, esirlerin naaşları üzerinden Ulahların arabalarla geçtinden bahsedilir. Söz konusu belgede “Ulahların üsera-yı Osmaniye hakkında icra eyledileri vahşet ve barbarlık şimdiye değin hiçbir milletin tecviz etmediği gibi ve kalb-i beşerin tahammül edemeyeceği derecede olduğu...” ifade edilir (BOE. HR. SYS. 1/4). Ancak çok sonraları Osmanlı belgelerine yansıyan Ulah betimlemesinde tıpkı Goltz Paşa gibi Ulahların “anasır-ı sadığı öteden beri zat-ı şevket simat hazret-i padişahiye ve saltanat-ı seniyelerine revabıt-ı kaviyi sadakat ve ubudiyetle merbut

oldukları...”ı belirtilmektedir (BOA. HSDHADB. 4/20). Binaenaleyh Ulahların da o dönem içerisinde duruma göre Osmanlılara sadık duruma göre ise saldırgan bir tavır takındıkları söylenebilir ki, bu durum dönemin Balkanlarının siyasi doğasına da uygundur.

Goltz Paşa, Ulahların, Balkanlarda hatırı sayılır bir nüfusa sahip olduğunu belirtir. Çeşitli kaynaklarda da Paşa'nın ifade ettiği bilgiler teyit edilebilir niteliktedir. Çatışmaların en yoğun olduğu Makedonya'da Ulah nüfusu, Almanlara göre -1902, 1904 istatistikleri- 100 bin dolayında iken, Bulgar ve Sırp istatistiklerine göre 80 bine yakındır. (Ünlü, 2009: 12). Osmanlı belgelerine Ulah nüfusuna dair yansıyan bilgiler de bu verileri doğrulamaktadır. Örneğin 18.. tarihli bir belgede Semarine isimli bir kasabadan Yunan hududuna kadar ki bölgede yetmiş beş kadar küçük kasaba ve köyde yaşayanların aslının Ulah olduğu ve bunların nüfusunun takriben 106 bin kişi olduğundan bahsedilir (BOA. Y. PRK. AZJ. 4/108; Ayrıca Bkz. BOA. Y. EE. 37/33; BOA. DH. EUM. KLU. 16/95). Ayrıca kimi yerlerde Ulah nüfusun Rum veya Roman olarka kaydedildiği de dikkat alınır, Balkanlarda hatırısayılır bir topluluk oldukları gün yüzüne çıkar (BOA. TFR. I. SFR. 1/89) . Ulahların Balkanlarda önemli bir nüfusa sahip olmalarına rağmen, Osmanlıların diplomatik anlamda bu nüfusu siyasi bir denge aracı olarak kullanmadıkları görülmektedir. Tam tersine Rumların kendi bağımsızlıkları için Ulahları kışkırttığı ve siyaseten yararlanmaya çalıştıkları görülmektedir (BOA. HSDHADB. 4/20). Ancak Ulah halkının tıpkı Bulgarlar gibi kilise konusunda, Rumlar ile çatışma halinde olduğunu, Paşa şu sözlerle dile getirmektedir: “Ulahların kiliseleri Ortodoksî heyet-i ruhbanına merbut olduğundan heyet-i mezkurenin kibir ve itisâfına dair olan istikarları evvelce Bulgarların şikâyatına mesâbe olmak icab eder.” (Goltz, (t.y.); 16/1). Rumlar ile bu cemaat arasında kilise mevzusunun çatışmaya dönüştüğünü ve her iki cemaatten de ölümlere sebep olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca karşılıklı eşkıya olayları da Rum-Ulah çatışmasının diğer bir boyutunu oluşturuyordu (BOA. Y. PRK. ZB. 11-32; TFR.I. UM 10/953). Son kerte Goltz Paşa'ya göre Ulah taifesinin Osmanlı siyasetinde yeterince bir ağırlığı yoktu. Yüzyıllardır Balkan coğrafyasında yaşayan ve Paşa'ya göre Turani bir kavim olan Ulahlara ilgili, Babiâli'nin daha özenli bir politika geliştirmesi, Makedonya'da ki nazik durum içinde önemlidir.

Üzerinde çalıştığımız metinde, Ulahlar dışında Arnavutlar hakkında da hatırı sayılır tahlillerde bulunulur. Balkanlarda Payitaht'ın kendisine en yakın bulduğu halkın bunlar olduğu tarihin kayıt altına aldığı bilinen bir gerçektir. Goltz Paşa, Arnavutlar ile Ulahların akraba olduğunu belirtir. Arnavutlar ile Ulahlar birçok yerde karışık halde yaşaması iki topluluk arasında kuvvetli bir bağ meydana getirmiştir. Makedonya olaylarının kızıştığı bir dönemde bu iki topluluğun haklarının aynı gazete tarafından savunulması, Arnavut-Ulah bağına göstermesi bakımından önemlidir. Goltz Paşa'ya göre: “Panslavizm tehlikesine karşı makâlat-ı şedide ile müdafaa mebazranede bulunmaktadır. Ulah-Arnavut anasır-ı kavmiyesinin ittihat-ı tamı hakikaten Makedonya hakimiyeti müddeileri arasında en kavi bir grup vücuda getiriyor.” (Goltz, (t.y.); 16/2). Arnavutlar arasında dini bir birlik yoktur. Kısmen Müslüman ve Hristiyan dinlerine sahip olan Arnavutlar, Hristiyanlığın da Ortodoks ve Katolik mezheplerine mensupturlar. Paşa bu dinsel çeşitliliğin Arnavutlar arasındaki milli birliği etkilemediğini zira, “din Arnavutlar indinde derece-i evvelide değildir. Rabıta-i milliye bunlarca daha âlidir. Bir Arnavut büyüğünün sözü der ki “Allah milletleri dinlerden evvel yaratmıştır.” İfadeleriyle açıklığa kavuşturur (Goltz, (t.y.); 17/1). Arnavutlar her ne kadar değişik reislerin yönetimi olsalarda bir tehlike anında milli hislerle bir araya gelebilmektedirler. Binaenaleyh Goltz Paşa, “Namus-ı şahsi ile emvalin taarruzdan masuniyeti içtihat-ı kavmilerince Arnavutlar nazarında her şeyden alidir.” ifadeleriyle Arnavutları harekete geçiren hislerin neler olduğunu vurgular. Paşa'ya göre Avrupa'da bilinenin aksine Arnavutlar kavgacı bir topluluk değildir. Hatta, kavgalara sebep olacak olaylar zuhur ettiğinde mümkün mertebe bölgeden uzaklaşmak, bu halkın öncelikli tepkisi olduğunu belirtir (Goltz, (t.y.); 17/1).

Goltz Paşa, Arnavutlar zaman zaman Osmanlı idaresine karşı isyan etselerde, bu isyanların Osmanlı idaresinden ayrılma arzusunun bir göstergesi olmadığını söyler. Paşa söz konusu bu durumla ilgili şu tespitlerde bulunur: “Arnavutların âdem-i hoşnudiyesi hükümet-i Osmaniye'nin Ruslara ve Balkan İslavlarına mümâşat göstermesinden mütevellittir. Arnavutlar Bulgarlara verilen her bir imtiyazı

şan-ı âli-i devlete bir tahkir gibi telakki ederek hiddetini her şeyden evvel komitacıların ef'âl-i vahiyesi aleyhine tevcih ediyorlar. Türk kıtaat-ı askeriyesine karşı gösterdikleri mukavemet dahi şimdiye değin ciddi bir surette vuku bulmamıştır.” (Goltz, (t.y.); 17/1). Arnavutlar açısından bakıldığında Osmanlı Devleti’nden kopmadan, özerklik elde etmek genel politikaları gibi durmaktadır. Babıâli zaman zaman çıkan isyanları bazen zor kullanarak ama çoğu zaman nasihatçiler yoluyla çözmeye çalışmıştır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Arnavutlu’da çıkan karışıklıklar üzerine Ömer Rüşü Paşa’nın gönderilmesi, Sultan’ın mevzuyu sulh yoluyla çözmek istemesinin bir nişanesidir. II. Abdülhamid, Makedonya meselesinde Arnavut nüfusundan yararlanmak istiyor idi. Paşa’ya göre Balkanlarda kurulması hayal edilen büyük bir Bulgar hükümeti için Arnavutlar uzlaşmaz bir düşmandır. “Öyle ki: bunun galebesi ne “İskender Bey’e” ve ne de Fatih Sultan “Mehmed’e” nasip oldu. (Goltz, (t.y.); 18/1). Arnavutların, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı payitahtında mümtaz bir konuma ulaşmaları da bunu destekliyordu. Binaenaleyh son ana kadar Osmanlı Devleti’ne sadık kaldılar. Ancak, Osmanlı Devleti’nden kopan yeni komşuların yayılcı politikaları, Arnavutların bağımsızlık düşüncesine kaçınılmaz olarak evrilmesine sebep oldu (Todorova, 2009: 167-167).

Goltz Paşa, Balkanlardaki bütün anasırlar ve emelleri hakkında bilgi verdikten sonra, bu anasırlar içinde geleceğe dair büyük ümitler besleyen en önemli ulusun Bulgarlar olduğunu ifade eder. Bu durumda etkili olan ise Bulgarların cepheye sürebileceği askerî kuvvettir. Bulgar nüfusunun diğer balkan milletlerine göre daha fazla olması, Makedonya meselesinde girişmiş oldukları propaganda da kendilerine bir üstünlük sağlamaktadır. Ancak bütün üstünlüklerine rağmen Paşa’ya göre bunlar Bulgarların Osmanlı Devleti’ne isyanına sebep olacak mevzular değildir. Karışıklıkların asıl kaynağı olarak Paşa dış etkiyi bir kez daha vurgular. “Makedonya’da hükümet-i Osmaniye’nin vazifesi fevkalade zordur. Evet! Muhtelif ila-cenas ahali ile meskûn olan bu vilayetin idare-i adilanesi belki Avrupa’da umur-ı idare-i melike de kudret kamil hacı bir dâhiye bile verilecek en karışık meseleyi teşkil eder. Bu mülkte, aralarında bir tevazin bile mevcut olmayan büyük bir milel ve edyân karışıklığı hükümferma olduğu ifadat-ı muhtasaramızdan müsteban olur. Hatta en münfessir ve muhk-ı ilm akvam-ı müdekkik ve mütebahhirleri dahi işin içinden bir türlü çıkamamakta derler. Her bir millete bahşedilen imtiyaz ile akvam-ı saire kendilerine büyük, bir darbe olmak üzere telakki ediyorlar. Halbuki mazhar-ı imtiyaz olan millet dahi memnun edilemiyor.” (Goltz, (t.y.); 21/1-2).

Goltz Paşa’nın da ifade ettiği üzere Balkanlardaki karışıklık o kadar girift bir hal almıştır ki, bunun çözümü son derece zordur. Bu zorluk sadece bu coğrafya da yaşayan halkların iddialarıyla ilgili değildir. Büyük devletlerin politikaları da problemlerin çözümünü zorlaştıran en önemli sebeptir. Binaenaleyh, Babıâlinin yürütmüş olduğu siyaset, ne balkanlardaki halkları ne de büyük devletleri memnun etmiştir. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu mali ve siyasi zorluklara karşın bu konuyu teskin etme ve bir denge oluşturma gücüne sahiptir. Goltz Paşa bu konuda: “Türk memurluğuna mahsus olan ve Avrupalıları ekseriya hemen büsbütün nevmîd eden mesail-i müşkülâyı tehir ve bitaetle hal etmek hususundaki maharet; bidayeten şiddetle birbiri aleyhine patlayan zıddiyatı yavaş yavaş teskin etmek ve tesis-i muvazenet eylemek muhasinatını haizdir. Bu hal bugün Makedonya’da muhafaza-i sulha hâdim oluyor.” İfadeleriyle belirtir (Goltz, (t.y.); 21/1-2). Son kertede Makedonya’daki karışıklıklarla ilgili yapmış olduğu bir alıntı ile nokta koyar: “Kendisinin yorulmak bilmeyen şürekâ-yı mesaisi için ta’mik umûr esnasında -her gün akın akın gelen teklif, raporlar, arzular müsted’iyat, tazallümler, şikayetlerden-bedahet mertebesinde aşıkâr oluyor ki: Makedonya’da Türklerden gayrı diğer hiçbir hâkimin bihakkın zuhuru arzu olunmaz. Çünkü; Türk namuskardır, efkâr-ı hafiyesi yoktur.” (Goltz, (t.y.); 21/1-2).

Makedonya gibi bölgelerde neredeyse tüm Balkan ülkeleri hak iddia etese de, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde söz konusu uluslar asıl düşman olarak gördükleri Türklere (Müslümanlara) karşı halklarını bir araya getirebildiler. Bu ittifak neticesinde yaşanan ilk savaşta şiddet, etnisitesi farketmeksizin Türk olarak gördükleri Müslümanlara yöneldi. 1912-1913 Savaşlarına kadar farklı ırkların, dinlerin ve dillerin yaşadığı bir coğrafya olan Balkanlar bahsi geçen savaş dönemlerinden sonra, etnik temizliğe tabi tutuldu. Milliyetçi düşüncenin yeniden şekillendirdiği bu coğrafyada eski efendinin mirasına karşı

büyük bir tahammülsüzlük vardı (Biondcih, 2011:10). Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasını kaybetmesi, İngilterenin İstanbul Büyük Elçisinin de ifade ettiği gibi geride kalan, "Müslümanların kasıtlı olarak katledilmesinin..." ve Balkanların Müslüman nüfustan arındırılmasının yolunu açtı. Bu durumun uzunca bir tarihsel döneme yayılması -1877-78 Osmanlı Rus Harbinden, I. Dünya Savaşına (1918)- Goltz Paşa'nın üzerinde sıkça durduğu üzere, askeri gücün Osmanlılar tarafından bir enstürman olarak etkili bir şekilde kullanıl(a)maması ile doğrudan irtibatlıydı.

Sonuç

Balkan coğrafyası Osmanlı beyliğinin cihanşimul devlete dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Devletin kuruluş ve yükselmesinde olduğu kadar, gerileme ve çöküş yıllarında da merkez Balkan coğrafyası olmuştur. Binaenaleyh, bu tarihsel süreçte Rumeli ile Anadolu'nun kaderi ayrılmaz bir bütünün parçalarını oluşturmuştur. Payitahtı doğrudan tehlikeye sokan cephe hep batıda açılmıştır. Bu bakımdan Balkanları bir bütün olarak anlamak, Osmanlı Devleti'nin önemli tarihsel problemlerini ve kırılma zamanlarını da anlamak anlamına gelmektedir. Goltz Paşa'nın kaleme almış olduğu metin tam da bu nedenle önemlidir. Paşa 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında bahsi geçen coğrafyaya dair, Osmanlı Devleti'nin bir paşası olarak fakat aynı zamanda dışarıdan bir göz olarak bölgeyi gözlemlemiş ve tespitlerde bulunmuştur. Goltz Paşa'nın gözlemleri bölgedeki problemlerin kaynağını çok boyutlu olarak anlamak açısından, araştırmalara kaynaklık yapacak niteliktedir.

Paşa, Balkanlardaki problemleri, tarihsel arkaplanı ile sosyolojik, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla ele almış, önerilerde bulunmuştur. Her ne kadar sunulan önerilerin bazıları, dönemin Osmanlı Devleti'nin gerçekleriyle uyuşmasa da, dış politikada alternatifler sunması açısından önemlidir. Paşa, söz konusu konuyu değerlendirirken başka metinlerinde de olduğu gibi Babıâli'nin Balkan politikasını güçle desteklemesi gerektiği kanaatindeydi. Bu yerinde bir tespittir. Ancak, dönemin şartları düşünüldüğünde, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya gibi büyük devletlerin çıkan her olayda Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutan tavırları dolayısıyla çok da uygulanabilir değildir. Esasen Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki bütün milliyetçi ayaklanmaların tarihi bir bakıma bu duruma örneklik teşkil etmektedir. Metnin başkaca önemli bir tarafı ise, günümüze de bir perspektif sunmasıdır. Zaman ve araçlar değişmiş olsa da Balkanlardaki problemlerin ve çatışma risklerinin kaynakları incelendiğinde, yüz yıl öncesinden çok farklı olmadığı, kökeninde aynı problemlerin olduğu görülür. Metindeki sosyolojik tespitler, günümüz problemlerinin de kaynağını oluşturacak nitelikte önemini sürdürmektedir. Paşa, tam metnini de vermiş olduğumuz yazısında bölgenin hâkimi olarak Türklerin daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği kanaatindeydi. Nitekim günümüzde de Türkiye'nin Balkanlardaki problemler karşısında üstlenmiş olduğu rol, uluslararası siyasette oldukça ehemmiyetlidir ve dikkat çekicidir. Paşa, pasif politika yapıcılarını ise şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Paşa'ya göre Balkan problemlerini çözmek için, Osmanlıların tüm araçlarıyla sahada olması gerekmektedir, ancak Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu kudret, bahsi geçen dönem için Paşa'nın fikrini gerçekleştirmek için büyük bir engel olarak durmaktadır. Balkanlar söz konusu olduğunda, Paşa'nın bu yazıyı kaleme almış olduğu dönemdeki devletlerin tutumu, esasında günümüzde de çeşitli açılardan devam etmekte ve bölge büyük devletler için bir güç mücadelesi alanı olmaktadır. Bu durum da bölge halklarının kendi problemlerini çözmelerini zorlaştırmaktadır.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1.Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir. No potential conflict of interest was reported by the author.

2.Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar %100. First author % 100

3. Bu araştırmada etik izin belgesi alınmamıştır. Çünkü araştırma belge ve dökümanlara dayalı yürütülmüştür. This research did not obtain ethical approval because it was conducted based on documents and records.

Kaynaka

Arřiv

BOA. (Başkanlık Osmanlı Arřivi):

A. MTZ. 159/121

BEO. 2914/218486

HSDHADB. 4/20

HR. SYS. 21/27

DH. şFR. 313/62

DH. EUM. KLU. 16/95

TFR. I. SFR. 1/89

TFR.I. UM 10/953

Y. EE. 37/33

Y. PRK. MYD, 26/97.

Y. PRK. BşK., 64/53

Y. PRK. ZB. 11-32

Y. PRK. HR. 25/58

Y. PRK. AZJ. 4/108

Kitap ve Makaleler

Altıntaş, Y. Z. (2018). Namuslu Simsar Bismarck ve Berlin Kongresi'ndeki Tutumu, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu, 1-2 Kasım, İstanbul; ss. 72-102.

Biondich, M. (2011). *The Balkans Revolution, War, and Political Violence science 1878*, Newyork: Oxford University Press.

Fikret Adanır, Makedonya Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

- Goltz, C.V., (2014), *Makedonya Seyahatim*, (çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: İş bankası Yayınları.
- Goltz, C. V., (t.y.). *Balkan İğtişası ve Esbabı*.
- Jackh, B. W. E. (2004). *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*, (çev. Vedat Atila). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Kara, H. (2019), *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kara, H. (2020). “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkanları Üzerine Bir Değerlendirme: Goltz Paşa’nın Balkan Meselesine Dair Görüşleri”, *ANEMON*, Cilt 8, Sayı 2, ss. 545-558.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2004). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kurat. A. N. (2020). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmut Celaleddin Paşa (1983). *Mirat-ı Hakikat*, İstanbul: Bereket Yayınevi.
- Okar, M. A. (2013). *Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şam, E. (2011). *Prens Alexandre Battenberg’in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a İlhâkı*. *History Studies*, Volume 3/1, ss. 236-251.
- Tekdemir, A. (2018). Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları Sırasında Askerî Nakliyatı ve Karşılaşılan Problemler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118/232, ss. 33-52.
- Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans*, Newyork: Oxford University Press.
- Toker, H. (2018). Komutanlarının Kaleminden Balkan Savaşları Sürecinde Ordu-Siyaset İlişkisi ve Bozguna Etkisine Yönelik Eleştiriler. *Türkiye Siyaset Bilim Dergisi*, 1/1, ss. 1-15.
- Turan, N. S. (2018). *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,.
- Uğraş, N. (2008). Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-I Hakikat). *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ün, M. (2015). *93 Harbi’nden Balkan Savaşı’na-Rumeli’ye Veda*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Yetim, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 25, ss. 286-296.

Extended Abstract

Goltz Pasha is a significant figure in the late Ottoman military modernization and Ottoman-German relations. During his tenure, he developed numerous military projects and played a crucial role in the reorganization of the Ottoman army following the Russo-Turkish War of 1877-78. Throughout his service, he acted as a bridge between the German military industry and the Ottomans, and through his efforts, the Ottoman Empire placed substantial orders with the German military sector. In addition to his contributions to Ottoman military modernization, Goltz made observations about the Ottoman territories, with a particular focus on the Balkans. He documented his travels in the region and occasionally published articles in foreign press regarding developments there. In the text under examination, Goltz Pasha addresses Istanbul's policies in the Balkans and the strategies developed by the major European powers. His observations are not limited to the political sphere; he also delves into the root causes of the region's problems by referencing its demographic structure, the relationships among its peoples, and the social order. In this regard, his observations on the region provide explanations for contemporary issues.

The Balkan region played a pivotal role in the transformation of the Ottoman principality into a global empire. Just as it was central during the state's foundation and rise, it remained so during the years of decline and collapse. Consequently, throughout this historical process, the fates of Rumelia and Anatolia formed inseparable parts of the whole. The front that directly endangered the capital was always opened in the west. Therefore, understanding the Balkans as a whole is tantamount to understanding the significant historical problems and turning points of the Ottoman Empire. The text authored by Goltz Pasha is particularly important for this reason. As an Ottoman Pasha but also an external observer, he made observations and assessments of the region at the turn of the 20th century. His insights are valuable for understanding the sources of the region's problems in a multidimensional manner and can serve as a resource for further research.

Pasha examines the problems in the Balkans through their historical background and sociological, economic, and political dimensions, and he offers suggestions. Although some of the proposals may not align with the realities of the Ottoman Empire at the time, they are significant in offering alternatives in foreign policy. In evaluating the issue, Pasha, as in his other writings, believes that the Sublime Porte must support its Balkan policies with force. This is an astute observation. However, considering the conditions of the time, the attitudes of major powers such as England, France, Austria, and Russia, which held the Ottoman Empire responsible for every incident, rendered these suggestions less feasible. The history of all nationalist uprisings within the Ottoman Empire exemplifies this situation. Another important aspect of the text is that it provides a perspective for the present. Although times and tools have changed, an examination of the sources of the problems and risks of conflict in the Balkans reveals that they are not much different from those a century ago, with the same underlying issues at their core. The sociological observations in the text continue to be relevant as they form the foundation of contemporary problems.

In the full text provided, Pasha asserts that the Turks, as the dominant power in the region, should take a more active role. Indeed, Turkey's role in addressing the problems in the Balkans today is quite significant and noteworthy in international politics. Pasha also harshly criticizes passive policymakers. According to him, to solve the Balkan problems, the Ottomans need to be present in the field with all their resources. However, the Ottoman Empire's power at the time was a significant obstacle to realizing Pasha's vision. When it comes to the Balkans, the attitudes of states during the period in which Pasha wrote this text persist in various aspects today, and the region remains an arena for power struggles among major states. This situation hinders the local populations from resolving their problems. The essential task is to develop policies that will preserve and sustain the colorful mosaic

structure of the Balkans. This would require, particularly, the Western powers and Russia to revise their policies toward the region.

Balkan İğtişâsâtı ve Esbabı

Colmar Baron fon der Goltz

(1) Avrupa her yazın takribinde Balkan şube-i ceziresinde iğtişâsâta intizar etmekte aşikâr olarak vaziyet-i umumide bundan mebguş olmak üzere bir âdem-i emniyet his eyler.

Bunun esabab-ı hakikiyesini münasebat-ı “etnografya” ile mazinin tarihinde aramak lazım iken cürüm ve kabahat daima yek cihet olarak idare-i Osmaniye’nin nevakıs vaziyetine isnad olunur. Bu te’sirat ve kuva-yı mücbire bilcümle Balkan ahali-i Hristiyan’ını: “Balkan memalik-i vastisi”- “Pelagonya Ovası”, “Vardar”, havzaları için mücadelata sevk eyler.

Filip ile İskender’in eski payitahtı olan “Pella” Yunanlılara “Dimentoklu” İle “Konstantin”in şehirleri arasındaki ilk menzil gibi görünür. Fakat Bulgarlarda “Ohri’de” ki “apostilleriyle” **Clemens’in** şehir-i mukaddesini çarları “Semoil” ile “Simeon” şenliklerini on sekizinci asıra kadar patriklikten müstakil olarak muhafaza-i mevcudat eden Bulgar Ekserhaslığının merkez riyaseti olmak üzere tahayyül ederler.

(2/1) Üsküp Sırlara “Stefan Duşan’ın” inşa ettiği duvarları; beş asır evvel bu kahramanın Sırp, Yunan, Bulgar, Arnavut krallığının tacını giydiği ovayı araz eyler. Bu meyanda bizim Kutzo-vlachs yad ettiğimiz Romanyalılar-Ulahlar hiç kale alınmıyor ki: Bunların hukuk-ı tarihiyeleri zanniyata göre Bulgarlarla, Sırpılarınkinden daha eski ve mikadar-ı nüfusları tahminat-ı adiyeden pek yüksektir.

Nihayet memleketin sahipleri olan Müslüman fatihler gelir ki: bunlar muhtelifü’l cins bir takım akvamın içtimandan terkib ederler ve kemiyet ve ehemmiyetleri Ulah anasının uğradığı şu takdir gibi alem nazarında daima istiğfar edilir.

İşte bu akvamın cümlesinin de bu güzel memleket üzerinde hakları vardır. Bu sebeple daha ilk nazarda anlaşılıyor ki: Makedonya’da adalet ve hakkaniyet-i siyasiye tesisi hemen gayrı mümkün gibidir.

Şimdiki Bulgar kıyımı 1886’daki Yunan hudut münazaası ve 1897 Yunan Harbi ve Babıali’nin 1885 senesinde Rumeli-i Şarkıye’nin istiklalat ve tefrikine karşı gösterdiği hal-i zaafın bir netice-i muta’ar-ı müteâkibesidir. [O hata-yı fahiş-i siyasinin netice-i tesiratıdır.]

(2/2) Malumdur ki: Ayastefanos Musalahası 1878’de büyük bir Bulgaristan teşkil etmiş ve bu da bugünkü Bulgar Beyliğine Rumeli-i Şarkinin cemi’yle beraber bütün Makedonya’yı şamil bulunmuştu.

Hudud; bugünkü harbiyenin cenub köşesinde başlayıp garben, “Pendus” silsilesine kadar uzayıp Üsküp ile bütün Ohri gölü havzasını “Gorça-Göriçe- Kesriye-Vudine’yi” ihata ile cenuben Yenice-i Vardar’a ondan geçerek Aşağı Vardar’a mülaki olacaktır.

Bu taksimatta “Selanik-Halkidikya” şube-i ceziresiyle beraber Babıali’ye terk ediliyor ve fakat Bulgaristan Kavala’nın garibinde Adalar Denizine temas eyliyordu. Trakya-Edirne havalisinin de yalnız kısm-i şarkıyesi [Sultan Abdülhamid Han-ı Sani] Hazretlerinin doğrudan doğruya tahtı hâkimiyetinde, kalıyordu.

“İgnatyef’in” dest-i âhenîni bu hattı hudut projesinin tertibiyle yalnız hükümet-i mağlubenin cehd ve mukavemetini değil hatta içindeki bilcümle akvam-ı meskunenin hukuk ve mütelabatını da bila-perva bozup çiğniyordu. Mamafih bu proje Berlin Konferansında duçar-ı tashih ve (3/1) tâdil olarak Bulgar hükümeti bir nisbet mahdudeye indirildi ve prenslik 1885 senesine kadar mikyası muhafaza etti. Fakat bir defa hemen bütün hakikat haline gelmiş olan o büyük Bulgaristan fikri o günden beri her Bulgar vatanperverinin hayal ve kalbini doldurmaya başladı. 1885 senesinin 18 Eylül’ünde Rumeli-i Şarkıye’nin istiklalat-ı tefriki; Rus muaveneti karışmaksızın arzu edilen hedefe varmak için atılan ilk hatve-i terakki idi. Babıali bu ilk adımın atılmasına müsaade etti.

O zamanlar İstanbul'da her kim Bulgarlara karşı bir müdahale-i cesurane ve hukuk-ı saltanatın müdafa-i kuvviyesini teklif ve nasihat etti ise kâsırü'l basar bir diplomat olmak üzere duçar-ı istihfâf oldu.

Mesailin birbirine olan aidiyet ve tealluku şark ukalânın aklına pek ziyade basit görünüp bu babda emniyet ve itimad uyandıramadığı gibi isyan zuhuru muhakkak olan vahâmet de hesaba alınmadı. "Filibe" teşebbüsünün altında düvel-i muntazamanın kurulmuş bir oyunları [Rumeli'nin mukasemesi] saklı bulunduğu zannı Türk rical-i siyasiyesi nazarında def' ve izale olunmayacak bir kanaat-i kavî halinde idi.

(3/2) "Skirnerviç"² imparator mülakatında güya her şeyde bir ittihat hâsıl olduğu zannediliyor ve o zaman bizzat şark da bile bütün Avrupa mesail-i siyasiyesinin müdir-i hafisi telakki edilen Bismark dahi Rumeli-i Şarki'nin ilan-ı istiklalatını yalnız münasip görmek dahi değil hatta istihzâr etmiş bulunmakla itham olunurdu.

Bizim [Avrupa ve Almanyalıların] aklımızca pek kolay kabul-i tefhim olan bu delil batıl önünde bütün esbab ve vesâyâ tesirsiz kaldı ve koca Rumeli-i Şarki bade-havace "Aleksandr du Battenberg" "sabık prens" tarafından istila ve Bulgaristan'a ilhak edildi.

Hiç şüphe yoktur ki: bir şarklının [Osmanlılar] vekayi-i hafiyeyi sezmede ki istidat ve kudreti Garbi Avrupalımlıkine kat kat fâikdir. "Entrika" hâssa-i ruhiyesi "Bizans" hükümetinin Türklere miras-ı metruki olup her bir saray şeriki ile rical-i siyasiyesinin bizlere [Avrupalılara] fâiketi gayrı kabil-i inkardır.

Bizim hiçbir fevkaladelik bulamayacağımız zahiren en safiyane ahval ve vekayide şarklı menafi-i şahsiyesinin tesir-i hafiyesini serian **(4/1)** istihrâc eyler. Hatta bizler ekseriya sehlü'l-itimat ve safiyet zevahirimizden dolayı duçar-ı istihfâf olmaya bile katlanmak mecburiyetinde kalırız. Fakat bununla beraber o hassâsiyet-i fikriye-i şarkkiye alel-ekser sonunda yalnız bir netice-i menafiyeye mecz olur; silsile-i mantıkiyyet alât-ı evsat olur. İstihzâli imkân dairesinde olan şeyin ele geçmesine ceahdetmez, çünkü: o pek yakındır. Bunları bırakıp öyle hedeflere el uzatmaya, kalkar ki; neticede hayal olduğunu görür.

Rumeli-i Şarkî isyanına karşı o zaman İstanbul'da gösterilen sabır ve tesâmu' siyasi olarak bilahare Ayastefanos Musalahası, mesferedatınca büyük Bulgaristan'ın teşekkülü meselesinin meydana çıkacağını diğer Balkan akvam-ı Hristiyaniyesinin dahi buna mukabil mutâlebâtında bulunacaklarını; binaenaleyh bu suretle Avrupa toprağının bakiye-i mülkiyesi bulunacaklarını; binaenaleyh bu suretle Avrupa toprağının bakiye-i mülkiyesi için Babîâli'ye yeni bir devre-i cidal baş göstereceğini tahmin eden nasihiler yok değil idi.

Ben dahi nüfuz-ı cüzi'yyemin müsaadesi mertebesinde kendimi bu nasuhilerden sayabilirim. Lakin benim sesim de sairleri gibi hiç duyulmadan geçti. Rumeli'nin ziyâ'ından bir sene sonra bile garip derki: Türk diplomat ve ricali siyasiyesi **(4/2)** [bu ziyâ'ın haddizatında bir kazanç olduğu fikrinde sebat ettiler. Zira: hükümet-i Osmanîye; gayr-i kâbil-i muhafaza bir hale gelmiş olan vilayetin büsbütün terkiyle hukuk-ı hükümraniyesine vuku' bulacak bir sadme'-i mühlikeyi ortadan kaldırmış addeyiyor idiler.]

1886 senesinde ordunun baştan aşağı tensiki hakkında şeref-sâdır olan irade-i seniyye hüsn-i niyetle söylenmiş: şu cümle ile başlıyordu: {Rumeli-i Şarki mesailinin saye-i ilm ve irfan-ı padişahide böyle şan-ı âli-i devlete ve menafi-i hukuka muvafık bir surette hitama reside olduktan sonra..... ilh}

1886 senesinde memleketin cenub hududuna vuku bulan Yunan hizbesine rağmen uzun bir müddet ahval-i siyasiye öyle bir suret ve renk göstermişti ki: efkâr ve enzar-ı nikbinane hüsn-i muhafaza edilip sükûn ve asayiş payidarolacaktı. Fakat görünüş kâzib çıktı.

² Polonya, Skierniewice.

İşin esasına bakılınca hareket asla sükûn-ı tam bulmamıştı. Bunun için küçük miyastaki iğtişaat-ı mahalliye hemen Makedonya'da hiç eksik olmadı.

(5/1) Geçen sene bunun bir nisbet-i azimede tecdit eylemesi esbab-ı hususiye-i politikadan münbaistir. Şimdiki halde Bulgaristan o derece kesb-i kuvvet eyledi ki; hiç kimsenin muaveneti olmaksızın bile ledel-icab Babîâlî'ye karşı harp açabilmek ümidi meydan aldı.

Yunan muharebesi Bulgarların itimad-ı zatilerini tahripten ziyade takviye eyledi. Türk ordusunun muzafferiyetine rağmen ordu-yu mezkûrde bazı güna eski seyyi'at-ı ahvalin elan zail olmuş bulunduğu (kumandan heyeti aliyesinin adem-i mükemmeliyeti, sevk ve idarenin intizamıslığı orduyu teşkil eden efradın bir kısmının terbiye-i askeriyeden mahrumiyeti, levazım işlerinin ve vesait-i nakliyenin noksanı...ilh) gibi nevakis Bulgarların nazar-ı dikkatinden kaçmamaktadır.

Hülâsa-i kelim şunu da unutmayalım ki: nüfuz-ı şahsi maddesi de tesirini göstermiştir. Çünkü: İğtişaat ve ihtilalat: riyasete layık ve meyyal fedakâr inananlara muhtaçtır. Makedonya kıyamı bu fedailerini "Boris Sarafof" ile rüfekâsında bulmuştur.

İşte bu suretle hiçbir vakit onu dile meyan hayal-i milliyelerini hakikate taklib için vakt-i merhun geldi gibi göründü.

(5/2) Makedonya'da son idare-i Osmani'nin bar tazyiki altında bulunmamak ve gayr-ı kabil-i tahammül bu idareden kurtulmak maksadıyla bir iğtişaat-ı kavmi zuhurunun lâbüd olduğuna kâil oldular. Düşar-ı hatâ olmamak için taalluk-ı meseleyi izah etmek lazımdır.

Bu kıyam hırs-ı milliyeden mütevellid ve hariçten memlekete nakl ve ithal edilen müessirin te'siratından münbais bir hadisedir. Te'sirat-ı hariciye olmadıkça iğtişaat-ı dahiliyenin zuhuru imkansızdır.

Ben on sene evvel Makedonya'yı iki defa baştan başa yarararak gezdim. Birinci defası sadece bir seyyah halinde: ikincisinde ise bir Türk paşası sıfatıyla vazifeten vuku bulmuştu. Eğer ahali beyinde bir âdem-i hoşnudi hüküm sürmüş olsa idi, o zaman bunun asarını mutlaka benim müşahade etmeliğim lazım gelir idi.

Bütün memleket hattı tesadüfen Bulgar ahalisiyle meskûn olan Manastır yüksek ovası "eski Plagonya" sükûn ve asayiş-i tam içinde bir yerde duruyor ve nispeten mamûr ve abadan bulunmakla kesb-i temayyüz ediyordu. Ziraat-ı Memalik-i Şahane'nin cihet-i sairesindekine fâik bir mertebede idi. Muntazamca bir usul idare-i ziraatin başlangıcı asar-ı ru-nümâ idi.

(6/1) Karyeler, köyler Anadolu ve Trakya "Edirne" karasına nispetle pek büyük bir fark-ı manzara arz ediyordu. Filhakika garp için on sene hayli bir zamandır. O kadar bir zamandır ki: bizde bir vilayetin esaslı bir tahavvülât göstermesine kifayet eder.

Fakat hanedan-ı Osmani'nin asa-yı sultanlığı altında bilcümle tahavvülât, inkılâbâtla ancak yavaşlıkla vuku bulduğu şark da ise on senenin hükmü pek azdır. Bu babla benim gördüğüm zamanki ahval ile iğtişaat-ı ahirin başlangıcındaki ahvalin hemen birbirine mesâbe olduğuna şüphe yoktur.

Evvel emirde Bulgar çetelerinin zuhuru ve sabr-ı tahammülü ile fena tecrübeler uğrayan Türk kıtaatının çetelere karşı tedabir-i mütekailesi güzel Makedonya'ya felaket ve musibet açmıştır.

Makedonya'nın ecnebi hakimiyeti; yani (Türk) eli altında zebun ve sırf, Bulgarlarla meskûn bir vilayet olduğuna dair Avrupa'da pek ziyade münteşir olan efkâr iki kat yanlıştır. Bir kere Bulgarlar iğtişaat mıntıkasında meskûn olan muhtelif anasır-ı kavmiye arasında en kuvvetli anasırı teşkil etmedikleri gibi fâik bir ekseriyeti de hiçbir zaman vücud³... **(6/2)** Bununla beraber hükümet-i Osmani'ye ve memurin-i Rusya ile ihtilafa düşmek korkusuyla son zamanlarda Bulgarları daima muraccih tutuyor. Her halde Bulgarlar akvam-ı saireye nispetle ve hele Müslüman ahaliye nazaran müsavat kabul etmez derecede az zulm görmüşlerdir.

³ Cümle tamamlanmamış.

Hristiyan papazlara, ecnebi konsoloslar, İstanbul'da diplomatlar “sefarat heyeti” kuvveti'z zuhur olurlar halbuki: Biçare Müslümanlara hiçbir taraftan bir hamî çıkmaz, hiçbir nokta-i istinatları yoktur.

Makedonya'da hak ve hukuktan bahis oldukça memleketin şimdiki sahipleri sükût ile geçiştiriliyor. Halbuki: en evvel onları zikretmek lazımdır. Zira: sahiplik onlardadır. Hükümet sürebilmekte halen miktarları hadd-i kifayededir. Fakat Türk; hiç istatistikin dostu değildir.

Taht-ı hakimiyetinde bulunan akvamın parlak bir istikbale talep çıkararak takviye-i müsted'iyata medar olmak üzere istatistiğe müracaatla bunu bir vasıta-i iğtişâş makamında isti'mal etmelerine bile Türkler bir nazar-ı kontrol ve bir âdem-i dikkat-i mağrurane ile bakarlar.

Alem-i matbuatta ise söz söylemeye hiç alışkın değildirler.

(7/1) Menafî-i mülkiyenin ve akvam-ı Türkiye'nin aleyhine olarak efkâr-ı kâzibe ve batıla neşirlerine karşı bile bir sükût mühmel-âne ile mukabele iderler. İşte bu âdem takdir-i sukuttan dolayı netayic-i vehm tevellüd etmektedir. Çünkü: Avrupa Türk için söylenen bilcümle sözlerin tekzibe uğramadığını gördüğü cihetle bunların aynen hakikat olmak üzere kabulde muzdar kılıyor.

Bir mesele zikredelim:

Bilcümle eski haritalarda ve coğrafya mecmualarında Balkan şube-i ceziresinin Slavca esami-i mevaki-i hemen umumiyetle haliyle terk edilmiştir. Halbuki: Türkçe isimler heman kayıp olacak derecede bir azlık vücuda getiriyor. Hatta 1/300,000 mikyasındaki Avusturya haritalarının ilk tab'ı bile pek tabi bir surette ifa' edilebilen iş bu nakîsaya maliktir. Zira:

Harita ahzına memur olan Avusturya topoğrafları esnayı ameliyatta Slav akvamını eş-cevap etmiş veyahut onların lisanlarına vakıf bulunmuşlardır. Bu suretle topladıkları malumat hep menabi-i gayrimüslimeden teşrih etmiştir. Acaba Türkler bu vecihle hakikatin setr-u ihfâ edilmesine mümaneat edemezler miydi?!..

(7/2) İşin nezaket ve ehemmiyetini suret-i layıkada nazar-ı dikkate almış olsalar hiç şüphesiz hakikat-ı maddeyi enzâr-ı aleme vaz' edebilecek vesait maliktirler. Lakin mübalağalı bir korku içinde Türk memurini hatta ellerinde mevcut malzemeyi bile hüsn-i isti'malde tereddüt gösterirler.

Türk Erkan-ı Harbiyesi kendine ait bir işin mesuliyetinden kaçınmak için Avusturya haritalarını bila-ıslah ve la-itham tercüme edivermiştir. Hatta 1887'den itibaren benim taht-ı idaremde olarak ahzedilen (ölçü yok)⁴ mikyastaki haritaları bile tab' ve neşredemedi. İşte bu suretle anasır-ı İslamiyet'in mikdar-ı nüfusu azaltılıyor ki: bu hatalarının izalesi pek güç olacaktır.

Bunun ne kadar mühim bir mesele olduğunu ordunun tensikinden sonra bütün Memalik-i Şahane'nin yeni bir redif devairine taksimine çalışıldığı zaman vâzihan meydana çıkmıştır. O zaman Slav, Yunan esamisi arasında birdenbire o miktarda Müslüman esamisiyle mevki-i meydana çıkmıştı ki: Bazı mıntıkalarda bu keyfiyet bade-i hürriyet olmuştur.

Fütuhat-ı Osmaniye Balkan şube-i ceridesinde ibtida-yı fetihinde birçok hem-nesil akvam ve hatta Müslüman bulmuştur. Bunlar “Bizans'ı İmparatorluğu (8/1) devrinde Anadolu ve Asya'dan hicret eden ahiren akvam veyahut imparatorluk tarafından iskân edilen üserâ-yı harbiye idi. Misali nadir olan Bizans hükümeti memurini muharebat-ı gayr münkatı ve iğtişâşat daimen dahiliye ile boşalan memalikini yeniden iskân-ı beşerle doldurmaya bir suret-i üstadane de muvafık olmuştur. Bidayet-i emirde Türkiye hükümeti de bu usule tebai'yyet etmiştir.

1894'te Selanik'ten Yunan hududuna varmak için “Serfiçe “civarında vasatî “İnce Karasu” “Bisteriçe” havzasında “Konyarı” mıntikasını yarıp geçmişim.

⁴ Harita ölçüsü verilmemiş. Satırda yanlışlıkla paragraf yapılarak devam edilmiş. Oysa cümle kendinden önceki satırın bir devamıdır.

O havalide musadif olduğum cins-i beşer civar-ı sekenesinden dikkati câlib derecede farklı idi. Onlar ekseriya kumral ve kırmızımtırak saçlı ve ciddi görünüşlü ve biraz kaba mizaçlı, pek çekingen ve hususiyile karınları kapayıp ayırmakta pek dikkatli ve şedid büyük cüsseli insanlardı.

{Selatin-i Osmaniye tarafından “Rodop dağlarına iskân edilen ve bugün hala Slav lisanı tekallüm ederek fakat kendilerinden pek muta’assıb Müslümanlar vücuda gelmiş olan “Polonyalı” üser’a-yı harbiye gibi}

(8/2) Bunların da Bizans İmparatorluğu tarafından buralara iskân edilen “Selçuki” üserâ-yı harbiyesi ahfadından olmaları muhtemeldir.

Ben o vakit bir takım Erkan-ı Harbiye zabitanıyla Yunan hududunun müdafaasını mütalaa ve tetkik edecektim. Ve büyük bir harp halinde buldukları mahallerde Yunanistan’a mukabele ve müdafaa edecek kuvvetleri ta’yin etmiştik. O zaman şu neticeye destres olmuş idik ki:

Bu havalinin büyük çiftlik sahipleri ve köylüleri orduya gönderilen kura’ efradından gayri altı yüz kişilik daha altı bayrak cem’ edebileceklerdi. -Gönüllü olarak-

Bu hal ve hesaba nispeten gayet küçük bir saha-i araziye böyle cemiyetleri müteaddiden teşkil edebilecek mertebede nüfus mevcut olduğu tahkik ediyor.

Türk kabaili Asya merkezinden gelerek Asya-yı sağırayı kat edip Tuna üzerinden geçtiler. Bu muhacirin Makedonya imparatorları tarafından hudut-ı askeriyelerinin cihet-i garbiyesinde ikâme olundular. İsyanın fetih ve istilası için açılan sefer-i azim dolayısıyla ahalişi tenâkuz eden bu mülk-i mahsuldarın İskender’i müteakip devirde tatbik

(9/1) Ettiği usul ve sistem böylece bir kere daha tekrar etmiş oldu.

{Müverrih “Anna Komnena” Ohri ovasından ki Türk mahallât ve karyelerinden bahsediyor.}

Üçüncü Konstantin memlekete giren “Gur”ları müstemleke olarak Makedonya arazi-i menlûkesine yerleştirdi. Aynı muameleyi “Kayser Aleksios” dahi; devrindeki “Kuman”larla “Peçenek”lerde gösterdi. Bu sebeptir ki: On dördüncü asırdaki Türk istila-yı azimi Balkan şube-i ceziresi ve alelhusus Makedonya kıtası üzerinde birçok hemcinsi pişdarları olmuştur. Ve bunun ile oralarda müstemlekat-ı askeriye te’sisatı usul-i vesi’i ibtidâr ile müşeddid ki: vücudunu alel-ekser esami-i kuradan da istinbât eylemek mümkündür.

Bilahare “Hüdavendigar, Bayezid, Murad-ı Sani, Fatih” gibi selatin-i azam; Avrupa yakasında bu ilk fatihler bütün memleket içerisinde kendi asdika-yı tabiinine bahsettikleri derebeylikleri tesis ettiler. Elan bugün arazinin bir kısm-ı mühimi ve azimi İslam paşalarıyla beylerin ve ağaların yed-i istimlakatında bulunmaktadır.

(9/2) Yenice-i Vardar ve Manastır ovalarında ekser karyelerde beylerin konakları ve haneleri; çiftçilerle, işçilerin küçük ve alçak kabilelerin arasında yükselerek göze çarpmaktadır.

Yeniçeri bakayası, sonraları terk-i hizmet eden askerler ve kaybedilen vilayetlerden hicret edenler eski muhaceratı daima yeniden takviye ettiğinden anasır-ı İslam zaiyat-ı kesiresine rağmen yine eski mertebesini muhafaza etmiştir. Şehirlerde ise ahali-i Türkiye’nin miktar-ı memurin-i kesire ile çoğalmıştır.

Tabii burada Müslim ve Türk müttehidü’l-manadır. Halbuki: ilmen gayr-ı sahihtir. Zira: Müslümanlar ecnâs-ı muhtelifeden mürekkeb ve karışıktır. Yunanlılar, Slavlar, Arnavutlar, Türkistan akvam-ı sağıresi, münferit Çerkesler, hatta Selanik’te memleket Sabbahîlerinin dinine girerek ihtida etmiş birçok İspanya Yahudileri; gibi. Fakat yine ehemmiyet-i tâhmilesine göre bu iki mana müteradiftir. Zira din-i İslam emzece-i muhtelif üzerine icra eylediği tesir vukuh-i harikulade ile bu ecnası muhtelifeyi bir menfaat-i müştereki ile metbu’larına kavien merbut bir cemiyet-i vahide haline sokmuştur ki: cemiyet-i mezkure saltanat-ı Türkî **(10/1)** ile beraber kaim veya munkıraz olmaya mahkumdur.

Küçük mıntıkalarından sarf-ı nazarla İslam ahali Makedonya'nın hiçbir tarafında büsbütün gayrı muhtelit yaşamaz. Her yerde mülk sahipleri muhtaç oldukları çiftlik kahyalarıyla çiftçileri Bulgarlardan, küçük tacirlerle esnâfları Yunanilerden bulmuştur.

[Fakat şu hal ile beraber “Ayastefanos” Musalahasıyla Bulgaristan'a tahsis edilen yerlerin bazı vasi' mıntıklarında anasır-ı İslam o kadar ağır basar ki: Müttehidü'l cins ıtlak tevsimine pek yakın bulunur İslamlarla meskûn olan mıntika-i vesi'a; Makedonya'nın Manastır ve civarından başlayıp cenuben de Aşağı Vardar'ın cenubundan itibaren “Yenice” ovasından “Vudin'e” ve “Karaferye” üzerinden ve “Sirfeçe” civarından ta karasuya vasıl olur. Hatta bunların ötesinden “Alasonya” ve Yunanistan hududuna kadar hepsi Türk'tür.

Şimalen ise Üsküp-Kalkandelen-Debre “**Divar**” mıntıklarındır ki: Buralarda Müslim Arnavutlar kesiretli olduğu gibi gittikçe de çoğalarak dağlardan aşağıya inmektedirler. (10/2) Fıkdan vesâik sebebiyle bilhassa İslam ahali hakkında erkam-ı sahiha itasına muvaffak olamayacağım. Bununla beraber eğer yalnız Vardar Nehrinin iki tarafında kamilen Bulgar olduğu iddia edilen mıntıkada en aşağı bir buçuk milyon Müslim bulunduğu kabul edilir ise hiçbir zaman hata edilmez.]

İslamlardan aşağı kalmamak üzere Rumlar da ellerindeki şeyi' kaptırmak muhatarası ve tehdidi altındadır. Bu sebeple ahvalin cereyan-ı hazırını acı hallerle takip etmektedirler.

Türkler zayıyata alışkındır!?!... Yunanlılar ise büyük istiklal muharebesinden beri kendilerini saltanat-ı Osmanîye'nin vâris-i meşru'u ve istikbalin bahtiyar bir gözdesi olmak üzere telakki ediyor.

Rumlar müddet-i medîde memleketin üzerinde Türk ile müsavâten yayılmıştı. [Hristiyan-ve Rum] evleri Balkan adasında [İslam-ve Türk] gibi müteradifü'l-ma'na idi. Müverrih “Viktor Padar” akvam-ı sairenin Avrupa icad kerdesi olduğunu istihfaf yollu söylüyor. Filhakika ilk evvel Avrupa ulema-yı seyyahi bu fırkaları aleme tanıtmışlardır.

(11/1) Bulgarların en birinci mesai-i istiklaliyeti malum olduğu üzere hükümdaran-ı Türkiye'ye karşı değil belki bütün reayayı Osmanîye'yi ma'al-ı meşruileri telakki ederek Yunanlaştırmaya müctehid Ortodoks Kilisesine ve bunun ruhban-ı mağruru aleyhine vuku bulması idi.

Yunanlılığa vurulan en mahsus darbe; müstakil bir Bulgar Eksarhını resmen tanıyan ve 10 Mart 1870 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından sadr olan ferman oldu. Artık kilisesi Patriklikten müstakil bulunan Bulgar anasırı, milliyetini bütün Balkan yarımadasında şiddetle ilan ve iddia ediyordu.

Makedonya daha son otuz beşinci seneye kadar bizzat Bulgarlar nazarında bile “Rum”dan madut idi. Şimdi Bulgar olmaya başlatıldı. O kadar ki: Cenuben Yunan olmasını bile aşp ihata etmeye yüz tuttu.

Müddeîyata göre Yunanlılar yalnız “Teselya” Olimpası ile Karasuya, Selanik Körfezi menba'ında ve “Selanik” ile Siroz şehirlerine muhasır bulunacaktı.

Ayastefanos Muahedesinde “General İgnatyef”in Yunanlılığa (10/2) verdiği şehirlerin hepsi de bundan ibaret idi. Yunan taraftarları da bilakis “Kaçanik-Ostroga” hattına veyahut hiç olmazsa Vardar'da “Ostroga-Köprülü” Veles” hattına kadar bütün memleketin Yunan olduğunu iddia ediyorlar. Hem {nasıl başka türlü olabilir? Diyorlar.} Filhakika Yunanlılık Cenupta en büyük İslamların birine kaim olarak mıntıklarının hudud-ı hakikisini bir hat-ı münkesirle irâe edebilir ki bu da “Pendos” silsilesinde “Görice” civarından başlayıp Manastır'dan şimale müteveccihen bir köşe teşkil eyler ve buradan cenuba dolanıp” Vodin” üzerinden Vardar'a müntehi olur.

Öteden beri Yunanlıların en e'âli vasıta-i muharebesi mektebelerle ateşin bir hissi millidir ki: Bu; Yunanlaşmış Makedonya İslavlarına bile ilkâ edilmiştir.

Halkidiki'yanın şimalinde kain olan Hortaç dağının tepesinde vaki [“Hortaç” Yunancası “Hortasi”dir]. Güneyde Selanik'ten yaptığım bir taharrüde öyle insanlara müsadif oldum ki: bunlar yalnız (12/1) tanılamayacak bir İslav sisteminde değil belki Ruslara mahsus bir kıyafetle göğüsleri mâilen kapanmış bir setreyi lâbis ederler. Bugün hala Kazaklar bu kıyafette olduklarından onlara İslav olup olmadıklarını sordum [ve bu zan uzak bir yerde değil “Atos” dağında Rus manastırları yakınında uyanmıştı.] Fakat

onlardan bir infial-i cüz'i ile verdikleri “biz Yunaniyiz” cevabını aldım. Her yer Yunanlılık taraftarından muhaverenin daha ilk dakikalarında “ben Yunaniyim” sözü müteallik işitilecektir.

Şöhret-i ebediyeye mâil olan bir his-i deruni her bir Yunan kalbini imlâ eyler ve itiraf etmelidir ki: bunun bir nişane-i fâhiresi müessesat-ı hayriye teşkilinde ru-nümadır.

Bugünkü Rum ahali arasında dahi müddet-i hayatiyelerince iktisab-ı mal ve menale çalışan ve sonunda bunu aşiyane-i pederin sa'd ve ikbaline feda eyleyen insanlar az değildir. Ben 1893 senesinde “Sebaniska” isminde ufak bir kasabacıkta “Naçe” namında zengin bir şehirli tarafından müesis ve bil-cümle vesait-i ta'limeye ve heyet-i muallimeye ve Almanca kütüp ve resaille mahsus bir şubesi bile bulunan (12/2) hatırı sayılır bir kütüphane ile idare ve işeye muktezi sermaye-i kafiyeye malik ibtidaî, rüşdi, idadi olmak üzere mükemmel bir mektep buldum. Bu misal tek değildir. Eskiden beri, Kahire, Marsilya'daki Yunan tüccarı bu gibi makâsıd-i hayriye uğruna mebalîğ-i âzime vakfediyorlar.

İşte böylece bütün Makedonya dahi Rum mekteplerinden müteşekkil bir şebeke-i marifetle örtülmüştür ki “Viktor Padar” 1893'te bunların adedini 334'ten az olmamak ve şakirdleriyle talebelerini 18.000'ni mütecaviz olmak üzere göstermektedir.

Bulgar mevakiinde hemen her yerde bir Rum mahallesine tesadüf olunur ki: bu da bila-şüphe sekinenin fikren en canlı kısmını teşkil eyler. Ancak Bulgar kıyamında mevcut bulunan inzibat-ı şedide Yunanlılara da mevkuddur.

Ellerinde para hedâyâsi akan konsoloslar, İstanbul Rum Patrikliğine tabi ve mekteplere nezaretle mükellef ve cemaat-ı ruhaniye-i mahalliyeinin serâmedâni daima müttehid çıkıyorlar. Bu âdem-i ittihat ve Yunan kraliyetinin zaaf-ı harbiyesi bugünkü günde Yunanlılık kuvvetini kötürüm (13/1) bir hale koyuyor. Fakat buna rağmen Makedonya üzerinde bir hakka maliktirler ve buna göz yummak haiz değildir. Bugün Yunanlılık düşar-ı şedid olan saltanat-ı Türkiye'ye sıkıca iltihak etmiştir. Bugünkü “Elenizm/Helenizm”in bir parçası ki; cihan-ı ilm ve marifette zan olunduğundan daha kuvvetli olması muhtemeldir: kuvvetsiz ve Valah. “Ulahlar” teşkil eyler.

Bunlar vaktiyle müttehid buldukları o büyük Rum “Yunanî” sürüsünden ayrılmaya Bulgarlardan daha sonra ibtidar eylemişlerdir. Onların yorulup usanmak bilmeyen meharik-i milliyeleri “Apostollu Mazgirtî” bu Yunan düşman-ı alenisi hemcinslerinin katlinde kendi milliyetlerini tanımak hissi âlisini canlandırdı. İcraatı esasen (90 ve 80)'inci senelere tesadüf eder.

Bu Ulahlar eski Roma müstemlekelerinin ahfadı yahut barbarlar önünden terk-i diyar etmiş İtalya firarileri addolunurlar. Fakat Romalılar, tarafından Latinleştirilen bir eski (Turan) millet-i atakası olmak üzere tanınmaktadırlar. Kendileri “Palaj” İtalya ve Yunanistan'ın akvam-ı evveliyesi” nesline ihzâr-ı mensubiyet ediyorlar.

(13/2) Ben bunları 1893 senesi evail-i sayfında sıcak ovalardan hayvanat sürüleriyle beraber yığın yığın dağlara çıktıkları esnada Makedonya'da Yolman üzerinde musadif oldum. Yaşlılar ile çocuklar, bargirler, merkeb, keçiler, esterler, sığırlar, öküzler, koyunlar, kuzular bukalemuni bir hercümerç ile ufukta dağların mavi hattı bâlâları üzerinde geşt ü güzâr ediyor veyahut yollarda ârâm eyliyordu. Yek nazarda bunlarda bir milliyet-i müteferrika nümayan idi.

Kendilerinde bizim Almanya'nın kıptîlerine bir müşabehet vardı. Göze çarpan her bir şeyden farklı olan bir nokta kadınların kıyafetidir. İlk nazarda insan karşısında kadın mı, yoksa erkek mi, gördüğünde şüphe eder. Koyu ve kalın bezlerle takıye şeklinde saçları sararak uzun uçları yandan sarkar. Düz ve kalın belsiz bir libası önü, arkası devam düz olmaz üzere omuzlardan topuklara kadar düşer.

Alekser kırmızı veyahut renkli bir şal önlük yerine kaim olur renkli çoraplar, çarıklar ayakları saklar. Erkekler vasatî, kadınlar hep küçük kâmettedirler. Hepsi de gayet esmer olup canlı ve gerçekten (14/1) zeki bir ifade-i vechiye maliktirler. İnsan bunları görünce İtalyan resimlerini der-hatır eder. Tabaka-i süfliyyeye mensup ahali elan bir nevi hayat-ı bedeviyane ile yaşayan çobanlardan ibaret olup cümlesinin asgari olarak iki mahal-i ikameti vardır. Birisi Selanik Ovası ile Teselya'da Yenişehir civarındaki

ovalarda ve diğeri yüksek dağların üzerinde bulunur. Bunlar yazın yaylalarda, kışın ovalarda imrâr-ı hayat ederler.

Ancak Ulahlar hiçbir vecihle yalnız çoban değildirler. Zaman-ı ahire kadar Yunanî addedilen heyet-i içtimaiyenin tabakat-ı aliyesine kadar çıkarlar. Bunlar müddet-i medîde kendilerini Yunanlı olmak üzere telakki ettiler. Bugün ise milliyet-i zatiyelerini kesb-i vukuf ile denlerinden Yunan muharebe-i istiklalîyetine müteallik birçok büyük isimleri kendilerine isnat ve o büyük zevatın kendilerinden olduğunu iddia etmektedirler.

Memalik-i ecnebiye de ki zengin Yunanlılar meyanında birçok miktarda Yunanileşmiş Ulahlar mevcuttur. Bu Ulahlar Tuna'daki kendi hemcinslerinden Slav tufan-ı milliyesi önünde dayanamayarak ayrılıp (14/2) vaktiyle "Pendus"a doğru çekilmişlerdir. Buradaki şehirlerin ekserisinde ashâb-ı serveti vücuda getirirler. Aşağılarda Mataban bîrûnunda ve hatta Girit'in ötelinde Ulahlarla meskûn mahallere, tesadûf olunur.

Teselya ile Epir arasındaki hat-ı fasıl cibâl üzerinde kain "Meçve (Metze)" kasabası Ulah kavminin bu kısmı cenubundaki merkezi olabilir. Ben 1893'te kasaba-i mezkûr de Ulah eşrafından olan belediye reisinin hanesinde gayet mihmânnivazane bir hüsn-i kabul gördüm. Hanenin teşhizat ve tefrişatında; familyanın teşkil ve mevcudiyet-i kamilesinde müşahade ettiğim medeniyet-i atika asarına hayretle baktım. Bununla beraber bu familya garpla ve Almanya içerileriyle dahi münasebette bulunmakta idi.

Bugün kavmin bilcümle azası tarafından tarih-i milliyelerine gösterilen merak ve itibar pek büyüktür. Musevi siyahlardan "Benjamin fon Tuledo"⁵ tarafından haber verilen ve milad-ı İsa'nın altıncı asrında Tuna'dan aşağı da "Lamiye"ye kadar muhted bulunmak lazım gelen kâbil-i tezkâr bir nevi Ulah saltanat-ı azimesi hatırlarda uyandırılacaktır.

(15/1) "Tuledo" Lamiya'yı Ulahların en cenubi bir şehri olarak tevsim eder. (Buradan Ulahistan'a girilir bu memleket sekinesi Ulah namını hamildir. Bunlar keçiler gibi dağlardan aşağı Yunan ovalarına inip nehib ve gâret ederler.) diyor. Ulahlar pek de gayri mahk olmayarak; Ulah hükümeti namıyla **şiyme** ettikleri Bulgar İmparatorluğu'nun devri hükümetini kendi milliyetlerinin bir devri âzimi olmak üzere telakki ederler.

Zira: hükümdar olan çar (Petro- Azen/Asen -Yuvan/İvan)lar onların cinsindedir. Bu Ulah hükümet-i sabıkasının imtidadı az oldu lakin pek kavî olarak hemen bütün yarımada üzerinde kesb-i ittisâ' etmiş idi. Hatta Latin Bizans İmparatorluğu bile bunların taht-ı tabiiyetinde idi. Mamafih o zaman daha ziyade Latinleştirilmiş olan anasır-ı kavmiyi elde etmeye ve bunları akvam-ı müttefika gibi Yunanlılık aleyhine isti'mal eylemeye tamamıyla muvafık olamamıştı. Kendi milliyetlerinin tekrar ihya ve takviyesiçün Makedonya Ulahlarının vaki olan mesaisi bugün Romanya'da, bahusus "**Bekertin**"de bir nokta-i istinat ve himayeye maliktir. Romanyalılar bunları (15/2) hemcins olarak tanıyorlar. Ve hükümet kralı da ahiren bütün Makedonya'da tevsi' eden Ulah mekteplerine fevkalade bir muavenet gösteriyor. Son teşkilatından beri Selanik'teki Ulah Ticaret Mektebi günden güne bir terakki-i azime göstermekte ve şakirdanı tevsi'-i ulum ve fûnûn ile müştagil sakin ve fakat milliyetlerinin takviyesi için hâdim bir cemiyet teşkil etmektedirler.

Romanya lisan ve edebiyatı mukaddemâne tahsil ve takip olduğu gibi bilcümle sahib-i irfan olan Ulahlar Türkçe ve Fransızca tekellüm ederler. Bu cihetle Ulahlar lisan-ı Türkî tahsilinden ar eden Rumlara fâiktirler. Bunun fâidesi şudur ki: Ulahlar Türkçe bildiklerinden Türk memuriyetlerinin nispeten daha büyük ve yüksek meratıbını ihrâz ederek Rumlara nispetle nüfuz sahibi oluyorlar.

Ulahlar makul bir kanaat-ı nefsiye ile bütün istiklalîyet-i millîye rüyalarından vazgeçiyorlar. Filhakika bu mesele ancak Romanya hükümetiyle bir rabita-i coğrafiye mevcut olduğu halde kabil-i tasavvur olabılırdı. Halbuki: Makedonya'da Romanya ile öyle bir rabita mevcut değildir. Bilakis Ulahlar Bâbiâli'nin en sadık tabiisi olarak kendileri (16/1) hüsn-i idare edildiği halde hükümet-i seniye için hatırı sayılır bir kuvve-i muavene vücuda getirirler idi. Yunan muharebesinde bunlar zat-ı şahaneye 10.000

⁵ Benjamin of Tuleda.

gönüllü itasını arz etmişler ise de zat-ı hazret-i şehriyari müteşekkiren **boza** reddeylemiştir. [Hükümet-i Osmaniye işte bu gibi Hristiyanlara askerliğin teşmili için düşen firkaları akıbet-i hali derpiş edemeyerek fevt eylemiştir.] Hükümet-i Osmaniye bu ana kadar bu çalışkan ve zeki tebaasının arzu ve mesaisine müsaade etmemiş değildir.

Mamafih kral “Şarl”ın siyaset aklına ve müdebbiranesi bu husus da pek büyük hizmet etmiştir. [Maatteessüf itiraf etmelidir ki: Hükümet vekayi-i ahire de bu kavmin de ağrarını muceb ahvale meydan vermiştir.]

Ulahların kiliseleri Ortodoksî heyet-i ruhbanına merbut olduğundan heyet-i mezkurenin kibir ve itisâfına dair olan istikarları evvelce Bulgarların şikâyatına mesâbe olmak icab eder.

Küçük bir Roma Katolik cemaati evveleri “Peddus”da “Gorça”da **(16/2)** bulunmakta idi. Ve hala Latinliğe olan bir temayül âsârıyla kendisini göstermektedir. Ulahlar en ziyade Arnavutlara kendilerini yakın hissediyorlar. Bu hale “**Palaj**” ırk-ı asliyesine mensubiyet-i müşterekeleri olduğu zannı yardım etmektedir. Her iki kavim mevkiyen dahi ekser mahallerde karışık bulunmaktadır.

Her ikisinin de menafi-i müşterekeleri Bükreş’te münteşir [Arnavut Şekiptari YhKıptoril] gazetesiyile müdafaa edilmekte ceride-i mezkure Balkan şube-i ceziresi “verse-i meşrûa”nın Panslavizm tehlikesine karşı makâlat-ı şedide ile müdafaa mebazranede bulunmaktadır. Ulah-Arnavut anasır-ı kavmiyesinin ittihat-ı tamı hakikaten Makedonya hakimiyeti müddeileri arasında en kavi bir grup vücuda getiriyor.

Arnavutlar da ittihat-ı dini yoktur. Cenupta Tosgalar kısmen İslam ve kısmen Ortodoks olup vasat-i Arnavutlar kamilen Müslümandırlar. Şimaliye büsbütün Hristiyan olmakla beraber kuvvetli bir surette Katolik kabiline maliktirler ki: Bunlar arasında hepsinin asil ve **(17/1)** cengaverleri “Marditaliler”dir. Bunlar bugün el’an (Beyb Devad) nesli prensanesi arasında nev’umm’a hükümet içinde hükümet teşkil ederler. Lakin din Arnavutlar indinde derece-i evvelide değildir. Rabıta-i milliye bunlarca daha âlidir. Bir Arnavut büyüğünün sözü der ki “Allah milletleri dinlerden evvel yaratmıştır.” Diğer bir söz “kalemin bulunduğu yerde iman da vardır.”

Benim tarih hocalarımdan biri bu garip ahali-i cibaliyeye dair verdiği ders takriben şu sözlerle başlamıştı. [Vaktaki: Hint ve Germen akvam-ı evveliyesi Asya’dan Avrupa’ya geçmişlerdi, daha o zaman Arnavut kavmi ve eâzımı bugünkü yerlerde oturuyordu.] Bunlar malum olduğu üzere “Oswegoten” derler ki: bir ilm-i akvam-ı azim için bütün yarım etba üzerinde en meraklı ve en ziyade sayan-ı istifade bir nesil teşkil ederler.

Dahilen beylerin idaresi altında bir takım kabâile münkasım olmakla beraber harici tehlikelere karşı bir his-i kavmi-i milli ile derhal ittihat ederler. Bu hissiyat-ı kaviye-i milliye efratta şediden mevcut olan ihtisat-ı **(17/2)** şahsiye ve izzet nefsi zati ile takviye olunur. Namus-ı şahsi ile emvalin taarruzdan masuniyeti içtihat-ı kavmilerince Arnavutlar nazarında her şeyden alidir.

Avrupa’da umumen zannolunduğu vecihle Arnavut hiçbir suretle kavga ve muârizcı değildir. Bilakis bir Arnavut kavgaya müsadif olunca savuşmayı tercih eder. Zira: iş kavgaya müncer olunca kanun, namus ve haysiyeti ciddiyet-i kamile talep eyler: bu ise kan çıkarır.

Milli türkülerinde, şarkılarında ilâ edilen cesurluk şan ve şöhrat nazarlarında her şeyden üstündür. Babiâli aleyhine vuku bulan Arnavut kıyam-ı ahireleri saltanat-ı Osmaniye’den ayrılmak arzusunu ispat etmez.

Arnavutların âdem-i hoşnudiyesi hükümet-i Osmaniye’nin Ruslara ve Balkan İslavlarına mümâşat göstermesinden mütevellittir. Arnavutlar Bulgarlara verilen her bir imtiyazı şan-ı âli-i devlete bir tahkir gibi telakki ederek hiddetini her şeyden evvel komitacıların ef’âl-i vahiyesi aleyhine tevcih ediyorlar. Türk kıtaat-ı askeriyesine karşı gösterdikleri mukavemet dahi şimdiye değin ciddi bir surette vuku bulmamıştır.

(18/1) Babiâli dahi iğtişâşat-ı ahirenin teskinine kısmen cebr ve şiddet göstererek ve kısmen de vesâyâ ve yefa’ ile iknâ ederek muvaffak olmuştur. Arnavut aleyhine sevk edilen son kıtaat-ı askeriyenin

kumandanlığına Ömer Rüştü Paşa gibi müdebbir ve sulhperver bir zatın intihabı ispat eyler ki: Saltanat-ı Abdülhamid Han-ı Sani Hazretleri teskin-i iğtişaatı anasır-ı musallahanın da tesir-i aziminden istifade etmek istiyor idi.

Makedonya’da bir Bulgar hükümeti için Arnavutlar barışıp uzlaşmak bilmez bir düşman kuvveti vücuda getireceklerdir. Öyle ki: bunun galebesi ne “İskender Bey’e” ve ne de Fatih Sultan “Mehmed’e” nasip oldu.

Arnavutları elde etmek için bu ana kadar icra edilen Bulgar, teşebbüsâtı hep semeresiz kalmıştır.

Sırpîlâr dahi Makedonya’da iddiayı hukuk eylediler. 1893’te misafir olduğum odanın duvarlarını naib-i hükümetle Sırp eâzım-ı rical⁶ (18/2) yoksa bir vakitler milletin her gün evvel Türk hükümetine karşı ilan-ı isyan eylediği ve muharebat-ı müşkile altında istirdat-ı hürriyet ettiği, harbiye de unutulmuştur. (1876)’da dahi Karadağ’la müttehiden son istiklal harbi azimesi için diğerlerinden evvel harp milleti silaha sarılmış velakin bunun semeratını da herkesten evvel Bulgaristan iktitâf eylemiştir.

Fakat Sırbistan’da Yunanistan gibi ifrât ile serbesti politikası usulüne tebaiyetiyle teşhizat harbiyesini düçar-ı teseyyüb ve ihmal etmiştir ki: bu hal daha genç bulunan ve hudûdu tevsî-i tabîîsini istihâl için muhârib bulunan hükümetler tarafından irtikabı ihtiyar olunan en büyük bir hata-yı fahiş olup acısını istikballerinde çekecekler.

Balkan ahali-i Hristiyanıyesi arasında büyük bir istikbal ümidine en ziyade Bulgaristan maliktir. Zira: ciddiyet-i azime ve bir sebat-ı memduhe ile kuvve-i askeriyesinin takviyesine çalışmıştır. Bugün Bulgar beyliği harbe hazır bir orduya maliktir; ki hal-i seferde zamanımızın müktesebat-ı medinesine göre teşhiz ve terbiye edilmiş “300.0000” kişiyi tahtı silaha alır. Bunun içindir ki: Bulgar propagandası Makedonya’da en müessir ve en kuvvetlidir.

(19/1) Makedonya’da Bulgar hakimiyeti hükümet-i tabîîye vücuda getirebilecek derecede ve Bulgar anasır-ı kavmiyesi anasır-ı saireye faik ve bu da Bulgar propagandasına hâdim bir halde değildir. Elyevm hüküm sürmekte olan ahvale idm-i sabır ve tahammül dahi hele Bulgarlar için muzafferane bir harbe sebep olamaz. Hareket yukarıda şerh edildiği vecihle hariçten gelmiştir. Bunlarda da menkulat-ı tarihiye eksik değildir.

Makedonya’da Bulgar prensleri iki defa hükümran olmuşlardı. Birisi ilk Hristiyan prens “Mihail”in ferzen-i kaviyyü’l-ef’ali olan “Çar Simeon” dokuzuncu aşırın evahirine doğru bu memalîği Arnavut dağlarına kadar fetih eylediği zaman vuku bulmuştu. Fakat bu ilk büyük Bulgaristan’ın imtidâdı ancak cüzi idi. Çar Simon’un vefatından sonra memalik-i payitahtı (Ohri) olmak üzere bir garbi Bulgaristan ile muhtar idaresi (Breslav)’da bir şarki Bulgaristan’a inkısam idi.

Bu memalik (971)’de Kayser (Jan Semyis)’in tarhtı idaresindeki Bizanslıların şayan-ı harp bir elastikiyet ile daima yeniden tezâyüd eden kuvvetle fethedilip Rum İmparatorluğuna bir vilayet olmak üzere ilhak edilmişti.

(19/2) Biraz sonra Bulgaristan garbında Bulgar kaslı -Bulgaro Polomos- “Kayser Bazilyus” tarafından hüsn-i talia mazhar olmuştur. Bulgar kavmi hiçbir vakitte bu prens garabet-i amizden daha müthiş düşmana rast gelmemişti. Bunun Bizans tarihinde bize irae eylediği hale bakılınca hükümat-ı müteferrika nihayet bir defa daha öyle rical-i zi-kudret yetiştirebildi ki: bunlar bir şiddet-i harikulade ile sükût eden milleti bugünler ve bir müddet-i kalile için şaşaa iclâline kendisine iade ederler.

Bu yalnız umur-ı hükümet ve efâl-i seria ile yaşayan eski bir Roma timsali idi. Memalikinin şimali garbiyesi elan tehdit eden Bulgar tehlikesini o cengâver Milletin kahr ve ifnâsıyla bertaraf etmiş fikir ve muakidine müstenit bulunan planın tatbik ve icrasından Asya vilayetlerindeki iğtişaat ve Arapların İtalya’daki müstemlekatına olan tehdidat ile müddet-i medide mani olmuştur.

⁶ 18’inci sayfanın ikinci sayfası yırtık. 19’uncu sayfanın birinci sayfası yırtık. Ancak numaralandırılırken 18 ve 19 birleştirilerek 18. Sayfa oluşturulmuştur.

Hiç de ehemmiyeti daha az olmayan “Çar Semoil” ilanına evvelce netice-i katiası olmayan bir harp açtı ve nihayet (1014)’de ifna-yı hazm ile neticelenen sefere başlaya bildi.

(20/1) O senenin (“29”uncu temmuzunda) Trakya ve Makedonya hududunda (Osteroma) üzerinde bu günkü (Demir Hisar) civarında büyük bir netice-i katiye, muhaberesi açıldı ki bunda “Çar Semoil” külliye perişan ve münhezim oldu. Müthiş bir fiil-i intikam muzafferiyeti takip etti. (Bazilyus) 15.000 esir-i harbin gözlerini kör etti. Yalnız bunların yüzde bir tek gözlüsünü muhafaza ederek bunlar [...] (Pirlepe)’ye firar eden Çara bir matem alayı göstermeye icbar etti. (Semoil) bu manzara-i elimenin karşısında dehşetinden öldü ve hükümeti birkaç seneler daha mukavemete devam etmekle beraber yine hasım Ve muzaferiyenin yedd-i cerine düştü. (Çarıçe “Marya”)1018’de sahib-i zafer-i kaysere (Ohri) muhtar hükümetinin anahtarlarını ve zengin olan Bulgar hazine-i hükümdariyesini teslim etti.

Ulahların düşar-ı ağrazı olan “1182” Bulgar Makedonya kraliyet-i saniyesi dahi “İkinci Asen’in” zaman-ı saltanatında (1218 ile 1241) bir defa daha eski hududa hemen vasıl olmakla beraber uzun müddet imtidât eyleyememiştir. Bu da Bizanslılarla Toska müstebitlerinin ve Yunan prenslerinin, tuz Bulgaristan’ındaki (20/2) bakâyâda nihayet Türk fatihlerinin hisse-i iğtinâmına düştü. Bu tradisyon yanında “Filib ile İskender’e” ait Yunan ve Roma hisse-i verasetini iddia eyleyen Ulah ile “Stefan Duşan”’a mensup Srıp; fakat bunlardan daha dun olmamak üzere Türk fatihlerine müteallik Türk menkulat-ı tarihiyesi mevcuttur.

[Ayestefanos] Musalahasının hudut miktarının gayri mümkün olduğu şu hal ile de mertebe-i şuyuta varır ki: Bunlar Babîâli tarafından şerait-i tabiyenin [kaldığı sırada değil] belki havf ve heyecan kabul edilmişti. Burada büyük bir tesir göstermiş olan ve fakat nazarı dikkati az celp eden bir hal vardı ki o da İstanbul’un, yalnız kıtaat-ı mağlube ile değil belki gönüllü ve Balkan vilayetinden firar etmiş yığın yığın ahali-i mesâleme ile dolup taşmış bulunmasıdır.

Bu hal [Sultan Abdülhamid-i Sani] Hazretlerini muhafaza-i taç ve taht için düşar-ı endişe eylemiştir. Bizans İmparatorlarına dahi payitahtın sokaklarında vukua gelen ihtilalat vilâyâtı (21/1) imla ve istila eyleyen düşmandan daima mühlik görülmüştü. Bu hal ve İngiltere’nin gayrı kabil içtinabı müdahalesine olan ümit hafî ve sakin düşar-ı acile olan akd-ı mukaveleyi teshil eyledi.

Makedonya’da Bulgarların gösterdikleri mesai-i kuvviyeleri ve prensliğin daima takviye-i kuvvet etmesine bakılınca bunların istikbal için cüretkarane ümitleri taşıya bildiklerine bir mana verilebiliyor. Fakat şimdilik Makedonya meselesi henüz halledilmemiştir. Akvam-ı saire üzerine olan tevafuk-ı tabiyyesi bizzat kendilerinin en toplu, buldukları (Manastır-Plagonya) ovasında bile hakimiyet, iddiasını haklı gösterecek derecede büyük değildir. Bulgarların adedi Avrupa’nın tasvir ettiğiinden az hem pek azdır.

Makedonya’da hükümet-i Osmaniye’nin vazifesi fevkalade zordur. Evet! Muhtelif **ila-cenas** ahali ile meskûn olan bu vilayetin idare-i adilanesi belki Avrupa’da umur-ı idare-i melike de kudret kamil **hacı** bir dâhiye bile verilecek en karışık meseleyi teşkil eder. Bu mülkte, aralarında bir tevazin bile mevcut olmayan büyük bir milel ve edyân karışıklığı (21/2) hükümferma olduğu ifadat-ı muhtasaramızdan müsteban olur. Hatta en münfessir ve muhk-ı ilm akvam-ı müdekkik ve mütebahhirleri dahi işin içinden bir türlü çıkamamakta derler. Her bir millete bahşedilen imtiyaz ile akvam-ı saire kendilerine büyük, bir darbe olmak üzere telakki ediyorlar. Halbuki mazhar-ı imtiyaz olan millet dahi memnun edilemiyor.

Bir dine mensup heyet-i ruhbanienin gayrı kabil redd bir hak olmak üzere talep ettiği bir şeyi milel-i saire ruhbanı kendi kiliselerine bir darbe gibi tanıyorlar. Münaza’ât-ı ruhaniyeden münbais mesail-i hukukienin hal ve tesviyesi buna memur olacak her bir zatın bir ilm-i akaid mütebahhiri olmasını istilzam eder. Bir de tefrik ecnasındaki müşkülât ve tesvîşât buna mün’am olur ki: bunu bertaraf etmek içinde pek esaslı malumat-ı etnografyaya ihtiyaç vardır.

Hükümetin ihtiyacat-ı maliyesi, birçok mal sandıklarında vukua gelen boşluk ahvalin müşkülât-ı hazırasını artırmaktadır. Bütün bu ahvale rağmen Osmaniye tahtı tabiiyetindeki akvam ve milel-i

⁷ Kelime silik olduğu için okunamamıştır.

muhtelif arasında muhafaza-i muvâzenet ve ateş-i adâvet-i ırkiyenin iştiâl-i umumisini menaa muvafık olmuştur.

Türk memurluğuna mahsus olan ve Avrupalıları ekseriya hemen büsbütün (22/1) nevmîd eden mesail-i müşkülâyı tehir ve bitaetle hal etmek hususundaki maharet; bidayeten şiddetle birbiri aleyhine patlayan zıddiyatı yavaş yavaş teskin etmek ve tesis-i muvâzenet eylemek muhasinatını haizdir. Bu hal bugün Makedonya'da muhafaza-i sulha hâdim oluyor.

Müfettiş-i umumi Hüseyin Hilmi Paşa'nın icraatını tasvir eden Selanik'ten bir muhabir ahiren şöyle diyor:

“Kendisinin yorulmak bilmeyen şüreka-yı mesaisi için ta'mîk umûr⁸ esnasında -her gün akın akın gelen teklif, raporlar, arzular müsted'iyat, tazallümler, şikayetlerden- bedahet mertebesinde aşikâr oluyor ki: Makedonya'da Türklere gayrı diğer hiçbir hâkimin bihakkın zuhuru arzu olunmaz. Çünkü; Türk namuskardır, efkâr-ı hafiyesi yoktur. Memalîkîni bilaşart Avrupalıya açık tutar ve ani **argaç** etmez. Bir Bulgar, bir Sırp, hatta ilaveten diyelim ki: bir Yunan usul-i idaresi altında işler ne renk kesb edecekti? O zaman cevzini (imRoleromce)⁹ takip bilcümle muamelat ve mekasid için esbab-ı asliyeyi teşkil ederler. Akvam-ı sairenin serbesti-i ticaretine yer bulunamazdı”

(22/2) Ekser Türk rical ve memurinine mahsus olan asar-ı keyf ve neşe dahi ihtilafat ve münaza'âtın teskinine çok yardım eder. Milel-i Hristiyanîyenin birisi nihayet kati ve fakat aynı zamanda Bir tefavvuki diğerleri üzerine ihraz veyahut cümlesi sükûn ve asayişle beyinlerinde tehdit sudur edinceye değin akvam-ı rakibe-i mezkureden her birinin terki ve tekâmül-i müstakili için en ziyade riyaset-i Osmani altında bir zaman bulunduğu gayrı kabil-i ağrâzdır.

Ancak Tanzimat-ı cedide için bir tehlike mevcuttur. Buda İstanbul'daki hükümet-i merkezîyenin bir takım muannid merasime merbut kalmasıdır. Merasim-i mezkure sanki hükûmranîyetin bir alamet-i farikası imiş gibi bunun muhafazasından hükümet kendini mesul ad eyler. Fakat bu sırada asıl ahval-i hakikiyeyi ve eşyanın kıymet-i maddiyesini görmeden geçer.

İngiltere Mısırın tahliyesi için Babîâlî ile akd-ı muahedeye giriştiği ve müteveffa kraliçede bunu tasdik ettiği halde zat-ı hazret-i şehriyari adat-ı diplomasiye mugayir olarak bilahare muahede-i mezkureyi tasdikten imtina edince sadr-ı sabık Kâmil Paşa İngiltere sefaretine giderek vekayi-i garibe (23/1) ve fevkalade için makam-ı itizarda demiş idi ki: “hukukumuzu mutlak ve bila-tefik muhafaza etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu zannederek” biraz Bismark fikirli olan (Sör Vilyam Vayet)'in cevab-ı muhtasarı şu oldu: “pekâlâ bundan mahnûn oldum. Hukukunuz sizde kalsın! Mısır'da bizde !...”

Şu son günlerde bu sözü birçok defa der-hatır etmek mecburiyetinde buldum. Onlar tabii ki Bizans İmparatorluğunda olduğu üzere Babîâlî'nin kuvvetini vücuda getiren şey ki: hukuk-ı hükûmranîsi zahiren tasdik ettirmekle muannidane Mısır olmakta sebat göstermekten ibarettir. Aynı zamanda kendinin zaafını dahi teşkil eyler.

Bu husus kendisine birçok ağır fedakarlıklara mal olmuştur. Zira: vakt-i lazımede cebri nüfus etmeye bir türlü karar verememiş bu babda Bizanslılar daha ziyade hakikat beyn olmuşlardı. Her bir izmihlalden sonra hükümetin tekrar maddeten takviyesi onlarca derece-i evvelilade idi.

(1872) kanunu evvelinde Babîâlî (Sofya ve Tırnova) merakez (23/2) idaresiyle Hristiyan valiler idaresinde iki müstakil vilayet teşkiline dair hükûmat-ı muazzama Tarafından vaki olan tekalifi vilayet-i mzkureyi (1878)'de büsbütün kaybetmek için reddedilemişti. Bu hatıra bari kendilerine bir ibret olsa!

Tedabir-i mevudeyi ahval-i ahirenin ıslah ve tanzimesi emrinde kemal-i cedide ve sükûnetle tatbik ve icra ettiği halde Makedonya kendi elinde kalabilir. Bu babda gerek memurin-i âliye-i mülkiyece ve gerek heyet-i zabitanca iktiza eden kuvvet yok değildir. Her iki cihette de Avrupa'da olduğu gibi sahip-i irfan

⁸ Avrupa komiserleri

⁹ Umursamazlık

ve kemal ve efkâr-ı insaniyetperverane ile mütehayyiz adamlar kifayet mertebede mevcuttur. Yalnız bunları icraatlarında serbest ve rahat bırakmak lazımdır.

Müfettiş-i umumi Hüseyin Hilmi Paşa Hazretleri karşılarında dağ gibi yığılan müşkilata galebe etmeye tahamile muktedir bir zat-ı âli-i nadir ala misaldir. Fakat onun da behemehâl muhtaç olduğu iki şey vardır:

Birisi padişahın emniyet-i gayrı mütezelzelsi; diğeri hükümat-ı muazzamanın sabr ve intizarıdır.

(24/1) Bir alem hercümerç bir lahzada intizam-ı tam altına alınmaz.

Son.